

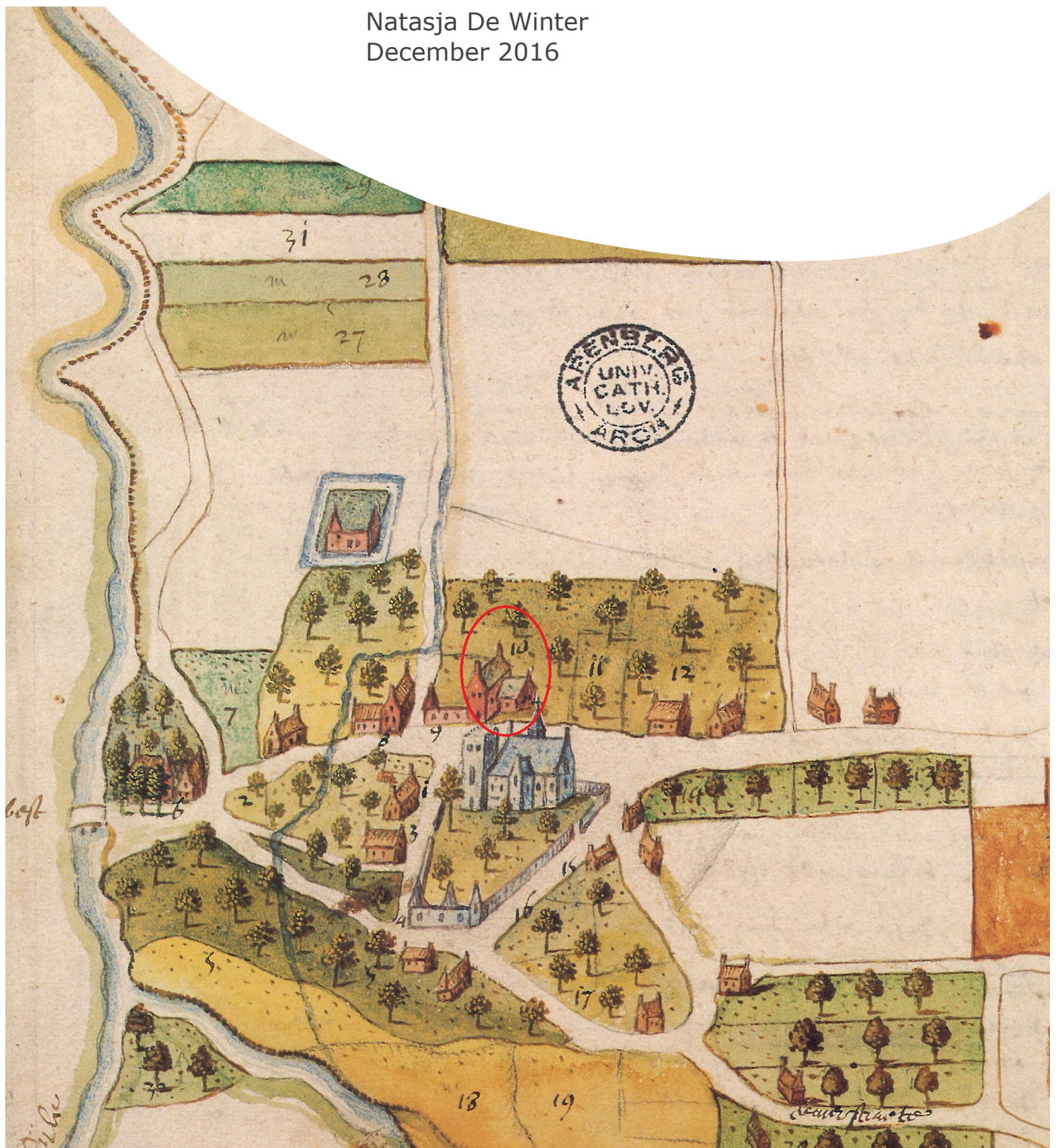
RAPPORT 336

Archeologienota Rotselaar Sint-Jansstraat

Bouw van een appartementencomplex
met ondergrondse parking

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau

Natasja De Winter
December 2016

Colofon

ARON rapport 336 – Archeologienota Rotselaar, Sint-Jansstraat. Bouw van een appartementencomplex met ondergrondse parking

Initiatiefnemer: zie Deel 1. Privacy-fiches

Auteurs: Natasja De Winter

Bijdragen: /

Foto's en tekeningen: ARON bvba (tenzij anders vermeld)

Wettelijk depot: D/2016/12.651/76

Op de teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of illustraties schriftelijk over te maken op info@aron-online.be. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bvba mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van web-publicatie, druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau
Neremweg 110
3700 Tongeren
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel: 012/225.250
fax: 012/770.034

© ARON bvba, Archeologisch projectbureau, 2016

ARON-RAPPORT 336

ARCHEOLOGIENOTA ROTSELAAR SINT-JANSSTRAAT

BOUW VAN EEN APPARTEMENTENCOMPLEX MET ONDERGRONDSE PARKING

Natasja De Winter

Tongeren
2016

Inhoudstafel

DEEL 2. VERSLAG VAN RESULTATEN	5
Hoofdstuk 1. Bureauonderzoek	5
1 Beschrijvend gedeelte	5
1.1 Administratieve gegevens	5
1.2 Archeologische voorkennis.....	8
1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden	8
1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen	9
1.5 Werkwijze, verloop en actoren	11
2 Assessment.....	12
2.1 Algemene situering van het onderzoeksgebied	12
2.2 Landschappelijke, geologische en bodemkundige situering.	16
2.3 Historische situering	21
2.4 Archeologische situering van het onderzoeksgebied	33
2.5 Gaafheid van het terrein: gekende verstoringen.....	34
2.6 Onderzoeksvragen	34
3. Samenvattingen	39
3.1 Samenvatting voor gespecialiseerd publiek.....	39
3.2 Samenvatting voor niet-gespecialiseerd publiek.....	40
Bibliografie.....	42
DEEL 3. PROGRAMMA VAN MAATREGELEN	44
1. Gemotiveerd advies	44
1.1 Volledigheid van het uitgevoerde vooronderzoek	44
1.2 Duiding en waardering van de archeologie in het projectgebied.....	44
1.3 Impact van de geplande bodemingrepen	44
1.4 Conclusie	45
2. Programma van maatregelen.....	45
2.1 Administratieve gegevens	45
2.2 Aanleiding voor het vooronderzoek	46
2.3 Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem	46
2.4 Wetenschappelijke doelstellingen en onderzoeksvragen.....	46
2.5 Opgravingsstrategie en -methode.....	47
2.6 Onderzoekstechnieken	49
2.7 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk.....	50
2.8 Randvoorwaarden	50
2.9 Bibliografie	50

Bijlagen

- Bijlage 1: Beslissingshefboom archeologisch onderzoek
- Bijlage 2: Periodentabel
- Bijlage 3: GRB en kadaster 1:1000
- Bijlage 4: KLIP-plan 1:400
- Bijlage 5: Inplantingsplan gelijkvloers 1:200
- Bijlage 6: Inplantingsplan parkeergarage 1:200
- Bijlage 7: Inplantingsplan proefsleuven en proefput 1:400
- Bijlage 8: Afbeeldingenlijst
- Bijlage 9: Rapport bodemonderzoek ABO

Inleiding

De initiatiefnemer plant de bouw van appartementen, commerciële ruimtes en een ondergrondse parking op een ca.5800m² groot terrein langs de Sint-Jansstraat in Werchter (prov. Vlaams-Brabant). Voor dit project is een stedenbouwkundige vergunning vereist.

Gezien voor de realisatie van dit project bodemingrepen uitgevoerd zullen worden, het terrein niet in een gebied ligt waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, het terrein niet binnen een gabarit bestaande lijninfrastructuur valt, het terrein niet in een beschermde archeologische site ligt, het terrein niet in een vastgestelde archeologische zone valt, het perceeloppervlak groter is dan 3000 m², de bodemingreep groter is dan 1000 m², de aanvrager privaatrechtelijk is en het terrein in woon- of recreatiegebied, is het toevoegen van een bekrachtigde archeologienota aan de vergunningsaanvraag verplicht.¹

Een archeologienota is een document dat opgemaakt wordt op basis van een archeologisch vooronderzoek en dat niet alleen administratieve gegevens van het onderzoeksgebied bevat, maar ook een verslag van de resultaten van het uitgevoerde vooronderzoek, een voorstel van beslissing en een plan van aanpak voor de maatregelen die daaruit volgen.² Het doel van het archeologisch vooronderzoek bestaat in het vaststellen van de aan- of afwezigheid van een archeologische site in een onderzoeksgebied en indien deze aanwezig is te bepalen wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van de bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek.³

De code goede praktijk draagt een aantal methoden aan van archeologisch vooronderzoek op basis waarvan deze evaluatie kan gebeuren. Deze vooronderzoeken zijn opgedeeld in vooronderzoeken zonder ingreep in de bodem zoals bureauonderzoek, landschappelijk boor- of profielputtenonderzoek, geofysisch onderzoek en veldkartering, én vooronderzoeken met ingreep in de bodem zoals verkennend en waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten en proefputten in functie van steentijd artefactensites.⁴

Elk vooronderzoek start met een bureauonderzoek, waarbij de nodige beschikbare bronnen en literatuur geraadpleegd worden. Vervolgens volgt een afweging of er hierna reeds voldoende informatie over het terrein beschikbaar is om:

1. de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site te staven
2. een gemotiveerde uitspraak te kunnen doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen
3. een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken
4. een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken

Wanneer bovenstaande vragen na het bureauonderzoek nog niet met voldoende onderbouwing beantwoord kunnen worden, dienen aanvullende methoden van vooronderzoek te worden toegepast. Na voltooiing van elke fase wordt opnieuw afgewogen of deze fase voldoende informatie heeft opgeleverd om dezelfde vragen te beantwoorden. Indien dit niet het geval is, volgt verder vooronderzoek.⁵ Welke methode gehanteerd wordt, is afhankelijk van onderstaande vier criteria:

1. Is het mogelijk om deze methode toe te passen op het terrein?
2. Is het nuttig om deze methode toe te passen op het terrein (levert het iets op?)
3. Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op het terrein?
4. Is het noodzakelijk om deze methode toe te passen op het terrein (kosten-batenanalyse)?

¹ Zie hiervoor de beslissingsboom voor verplicht archeologisch vooronderzoek bij het aanvragen of verlenen van vergunningen. https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/news/downloads/stroomschema_stedenbouwkundig-verkaveling_v7.pdf

² Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen (CGP)(2015), p. 15.

³ CGP 2015, p. 27.

⁴ CGP 2015, p. 30.

⁵ CGP 2015, p. 30.

Vooraleer de opportuniteit van vooronderzoek met ingreep in de bodem af te wegen, wordt eerst de opportuniteit van de diverse methoden voor vooronderzoek zonder ingreep in de bodem afgewogen. Het doel van een archeologisch vooronderzoek dient immers met een minimum aan destructie van het archeologisch archief bereikt te worden.⁶

Idealiter wordt het archeologisch vooronderzoek integraal uitgevoerd voorafgaand aan de aanvraag van de stedenbouwkundige vergunning of de verkavelingsvergunning. In sommige gevallen, omschreven in artikel 5.4.5 van het Onroerendergoeddecreet, is het echter niet mogelijk of wenselijk om de vooronderzoeken met ingreep in de bodem voorafgaand aan de aanvraag van deze vergunningen uit te voeren. In dat geval dient de erkende archeoloog de resultaten van het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bij het agentschap in, als een te bekrachtigen archeologienota overeenkomstig de procedure uit art. 5.4.12 van het Onroerendergoeddecreet en de uitvoeringsbepalingen erbij.⁷

Dit is ook het geval voor het onderzoeksgebied dat het onderwerp vormt van de voorliggende archeologienota. Het terrein is nog geen eigendom van de initiatiefnemer, en is nog in gebruik door de huidige eigenaar. Met de eigenaar werd een overeenkomst gesloten waarin een opschortende voorwaarde is opgenomen⁸. Deze voorwaarde stelt dat de initiatiefnemer de terreinen slechts kan verwerven indien een stedenbouwkundige vergunning verkregen wordt. De eigenaar gebruikt de af te breken panden nog steeds (de bierkelders, het achterhuis, serres, etc.) en bewerkt een gedeelte van de percelen als (moes)tuin. Er lopen bovendien momenteel nog elektriciteitsleidingen die nog in gebruik zijn op het terrein en waarvan de locatie ongekend is. Deze moeten zich bevinden tussen woonhuis en serres en tussen woonhuis en de voormalige bierkelders. Bovendien kan de aanwezige bebouwing/begroeiing nog niet gesloopt/verwijderd worden aangezien dit pas kan na het verkrijgen van de bouwvergunning. Omwille van deze redenen is het onmogelijk om voorafgaand aan de aanvraag van de stedenbouwkundige vergunning een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uit te voeren.

In het kader van deze archeologienota met uitgesteld traject werd enkel dus een bureauonderzoek uitgevoerd. Gezien het op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek (Deel 2, hoofdstuk 1) niet mogelijk is om de aanwezigheid van archeologische waarden in het onderzoeksgebied afdoende aan te tonen, dringt een verder aanvullend vooronderzoek met ingreep in de bodem zich op. Het plan van aanpak van dit vervolgonderzoek is omschreven in Deel 3.

⁶ CGP 2015, p. 31.

⁷ CGP 2015, p. 28.

⁸ De initiatiefnemer wenst deze niet als bijlage te verspreiden, maar deze overeenkomst kan indien nodig altijd opgevraagd worden bij de initiatiefnemer.

DEEL 2. VERSLAG VAN RESULTATEN

Hoofdstuk 1. Bureauonderzoek

Het archeologisch bureauonderzoek beoogt om op basis van gekende of ontsloten bronnen het onderzoeksgebied af te bakenen en te beschrijven, reeds verstoorde zones in kaart te brengen, gekende aardkundige en paleo-ecologische kenmerken te inventariseren en gekende archeologische en historische waarden en indicatoren te inventariseren en in te schatten.⁹

1 Beschrijvend gedeelte

1.1 Administratieve gegevens

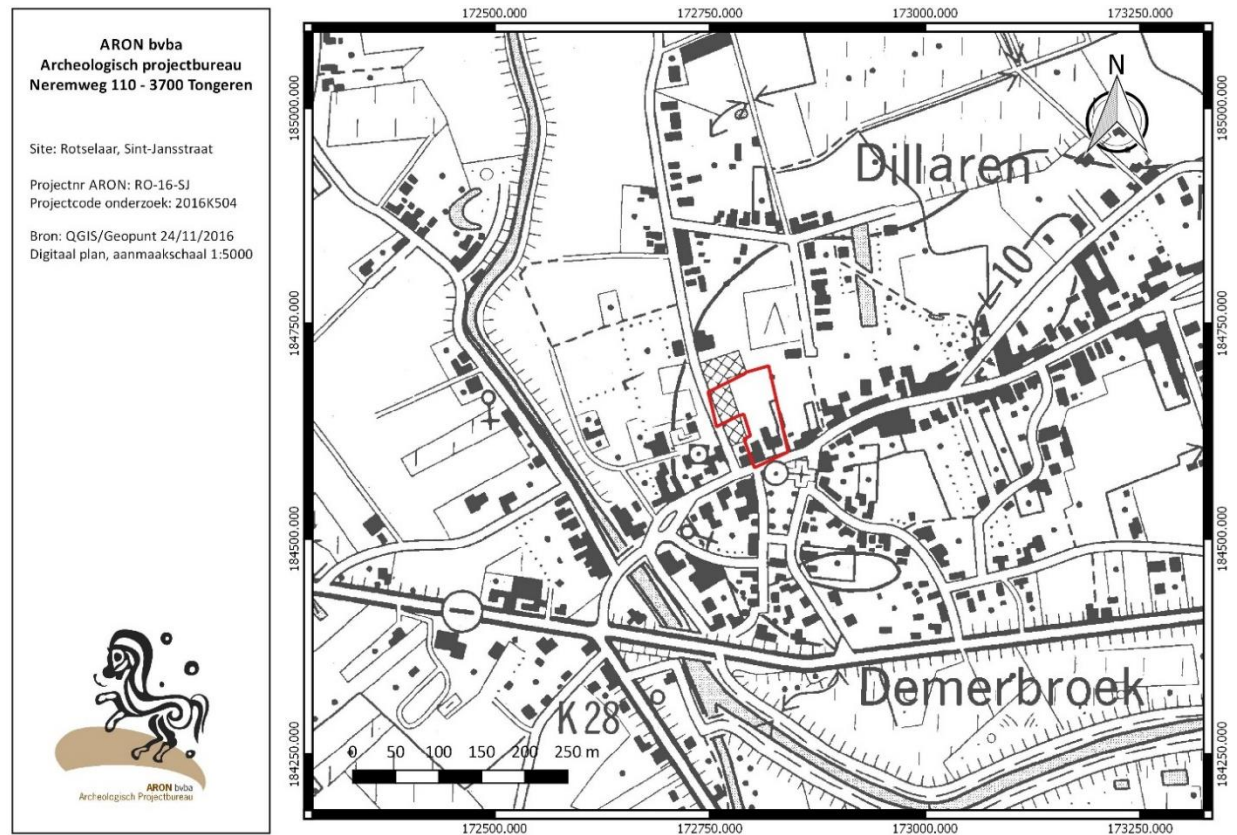
Projectcode	2016K504
Naam en erkenningsnummer Archeoloog	Natasja De Winter OE/ERK/Archeoloog/2015/0009
Rechtspersoon	ARON bvba Archeologisch Projectbureau, Neremweg 110, 3700 Tongeren OE/ERK/Archeoloog/2015/00006
Locatiegegevens	Rotselaar, Sint-Jansstraat (Afb. 1 en 2)
Oppervlakte	Het totale projectgebied heeft een oppervlakte van ca. 5.883m ² .
Bounding box-coördinaten	xMin, yMin 4.69262,50.9711 : xMax, yMax 4.69394,50.9721
Kadasternummers	Rotselaar, 2 ^{de} afdeling Werchter, sectie E, 305e, 306n, 308k, 309k2, 309l2, 309m2, 309n2 (Afb. 1 en bijlage 3)
Begin –en einddatum	Begin: 24/11/2016 Eind: 12/12/2016
Thesaurusthermen¹⁰	Bureauonderzoek Rotselaar
Overzichtsplan gekende verstoringen	De bestaande bebouwing en begroeiing op het terrein is weergegeven op afb. 3. Geen van de bestaande gebouwen is onderkelderd. De bierkelders van de brouwerij (ca. 980 m²) hebben vermoedelijk sleuffunderingen, die op basis van de hoogte van de gebouwen zeker 2 m diep moeten zijn bij de dragende wanden. Ook de achterbouw van Huis De Wit heeft vermoedelijk sleuffunderingen. De garageboxen hebben waarschijnlijk enkel een plaatfundering. Ten westen van de achterbouw van Huis De Wit bevinden zich twee stookolietanks van 5000 l en een waterput. Het overzichtsplan van alle gekende kabels en leidingen is terug te vinden onder afb. 41 en in bijlage 4. Daarnaast moeten volgens de initiatiefnemer nog verschillende kabels en leidingen aanwezig zijn die nog in gebruik zijn, maar waarvan de exacte locatie niet gekend is. Deze moeten zich bevinden tussen het woonhuis en de serres, en tussen het woonhuis en de voormalige bierkelders.

⁹ CGP 2015, p. 48

¹⁰ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/thesaurus>

Afb. 1 GRB met kadasternummers en aanduiding van het projectgebied (rood).

Afb. 2 Topografische kaart van het projectgebied (rood) en onmiddellijke omgeving.

1.2 Archeologische voorkennis

Binnen het projectgebied zelf werd tot op heden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksterrein (<300 m) zijn meerdere CAI-vindplaatsen gekend uit de middeleeuwen of de nieuwe tijd. Ook in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied (>1,2 km), zijn verschillende CAI-locaties gelegen.

1.3 Onderzoeksvragen en randvoorwaarden

Het archeologisch bureauonderzoek heeft als doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken, de bewaringstoestand en de wetenschappelijke waarde ervan en zijn relatie met het landschap. Verder wordt een beschrijving gemaakt van de geplande werken waarvoor de stedenbouwkundige vergunning of verkavelingsvergunning wordt aangevraagd, van de uitvoeringswijze van deze werken en van de potentiële impact van deze werken op het bodemarchief.¹¹

Gezien het onderzoeksgebied gelegen is in een zone met een hoge dichtheid aan bebouwing in het verleden, dient tevens bijzondere aandacht besteed te worden aan de bouwhistoriek in het gebied. Het gaat om een bureauonderzoek in een zone die vandaag gelegen is in de dorpskern van Werchter.

Volgende *onderzoeksvragen* dienen tijdens het bureauonderzoek behandeld te worden:

- Wat zijn de gekende archeologische gegevens in het projectgebied?
- Welke informatie geven de gekende historische en iconografische gegevens van het projectgebied?
- Hoe is de evolutie van de historische bebouwing van het terrein?
- Wat is de geschiedenis van het landgebruik van het terrein?
- Wat zijn de gekende verstoringen (van de huidige verhardingen, riolering, allerhande leidingen, enz.)? Hoe diep gaan deze verstoringen en over welke oppervlakte verspreiden ze zich?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande en gekende bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Is verder aanvullend vooronderzoek noodzakelijk? Indien ja, motiveer de keuze van de te gebruiken methode.

Randvoorwaarden:

In het onderzoeksgebied werd een oriënterend bodemonderzoek uitgevoerd door ABO (Bijlage 9)¹². De bodemsaneringsdeskundige heeft stalen genomen van grond en grondwater verspreid over de onderzoekslocatie en ter hoogte van de ondergrondse stookolietanks. Op basis van de boorverslagen kan besloten worden dat het terrein plaatselijk tot maximum 1 m-mv opgehoogd is met baksteenhoudend materiaal. Hieronder wordt plaatselijk een lemige laag vastgesteld. Elders bestaat de ondergrond uit zand zonder bijmenging.

Op percelen 305E, 309N2, 308K, 309K2, 309L2 en 309M2 werd geen bodemverontreiniging aangetroffen. Op perceel 306N werd een verontreiniging met lood aangetroffen in het vaste deel van de aarde. De verontreiniging is vermoedelijk afkomstig van het aanvulmateriaal waarmee het terrein werd opgehoogd. Daar de ophoging dateert van voor 1995, is de verontreiniging historisch van aard. Gezien 80% van de bodemsaneringsnorm niet overschreden wordt, is er geen duidelijke aanwijzing dat de verhoogde concentratie(s) een ernstige bodemverontreiniging zouden vormen voor mens en milieu. Gezien de aard en concentraties van de aangetroffen stoffen, werd geconcludeerd dat geen voorzorgsmaatregelen of veiligheidsmaatregelen nodig zijn.

¹¹ CGP 2015, p. 48.

¹² ABO, 2016.

1.4 Beschrijving van de geplande bodemingrepen

In het projectgebied worden appartementen en commerciële ruimtes opgetrokken (afb.4 en bijlage 5). Een groot deel van het terrein zal worden voorzien van een ondergrondse parking (afb. 5 en bijlage 6). Alle bestaande gebouwen in het onderzoeksgebied zullen worden gesloopt met uitzondering van de voormalige woning van Felix Van Roost (Huis De Wit). Deze ligt in de zuidoostelijke hoek van het onderzoeksgebied.

Hieronder worden de ingrepen besproken met betrekking tot de aanleg van de ondergrondse parking, de bouw van een appartementsblok aan de zijde van de Sint-Jansstraat, en de aanleg van riolering en groenzones aan deze zijde. Op de bouw van appartementen / commerciële ruimtes centraal op het terrein, en aan de noordzijde ervan wordt hier niet dieper ingegaan, gezien ze zich boven de ondergrondse parking zullen bevinden.

Ondergrondse parking:

De ondergrondse parking zal een oppervlakte van ongeveer 4000m² in beslag nemen (afb. 5 en bijlage 6). Het gaat om de percelen 305e, 308k, 309k2, 309l2, 309m2 en het noordelijke gedeelte van perceel 306n. Enkel aan de zijde van de Sint-Jansstraat wordt niet onderkelderd. De parking zal machinaal worden uitgegraven tot op een niveau van ca. -4,5 m beneden het laagste punt van het terrein. Er zal gebruik worden gemaakt van een plaatfundering. Voor deze uitgravingen zal eerst een wand van secanspalen moeten worden voorzien. Enkel aan de oostelijke zijde van het terrein is vermoedelijk geen palenwand nodig. Er zal droogzuiging nodig zijn, gezien de hoge watertafel.

Huis De Wit:

De voormalige woning van Felix Van Roost aan de Sint-Jansstraat (nr. 15) wordt niet gesloopt. Enkel de achterbouw van het huis zal verdwijnen. Deze is niet onderkelderd, en naast het verwijderen van de ondergrondse massieven zal hier geen bodemingreep plaatsvinden. Aan westelijke zijde van het achterhuis liggen twee ondergrondse stookolietanks van 5000l. Die worden verwijderd. De openingen worden aangevuld met grond van de uitgravingswerken. Rondom het voorhuis zullen verder geen bodemingrepen plaatsvinden. De oppervlakte bedraagt ongeveer 700m².

Appartementen ten westen van Huis De Wit:

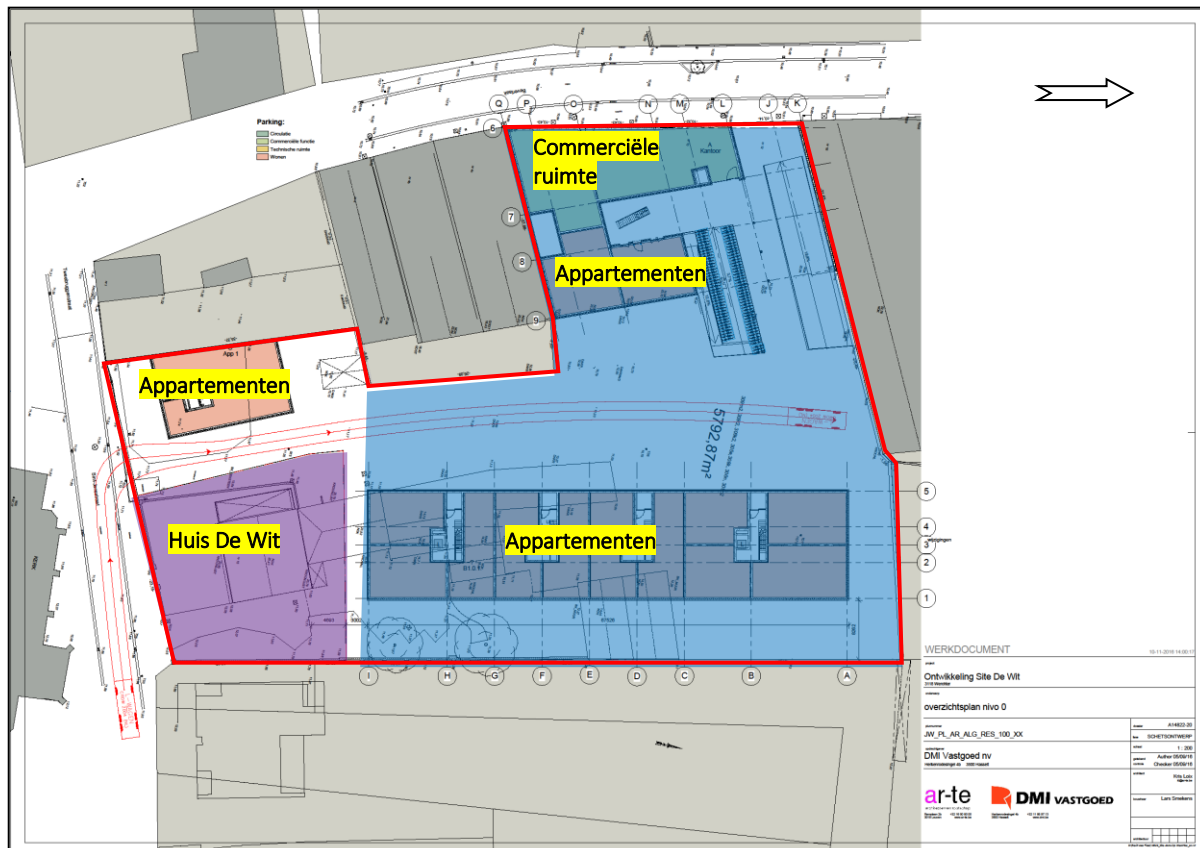
Voor de bouw van deze appartementen in het zuidwesten van het projectgebied (afb. 4 en bijlage 5) zal het bodemarchief over een oppervlakte van ca. 204 m² verstoord worden tot op een diepte van 1 m (inclusief leidingen, isolatie). Er wordt een plaatfundering gebruikt.

Riolering:

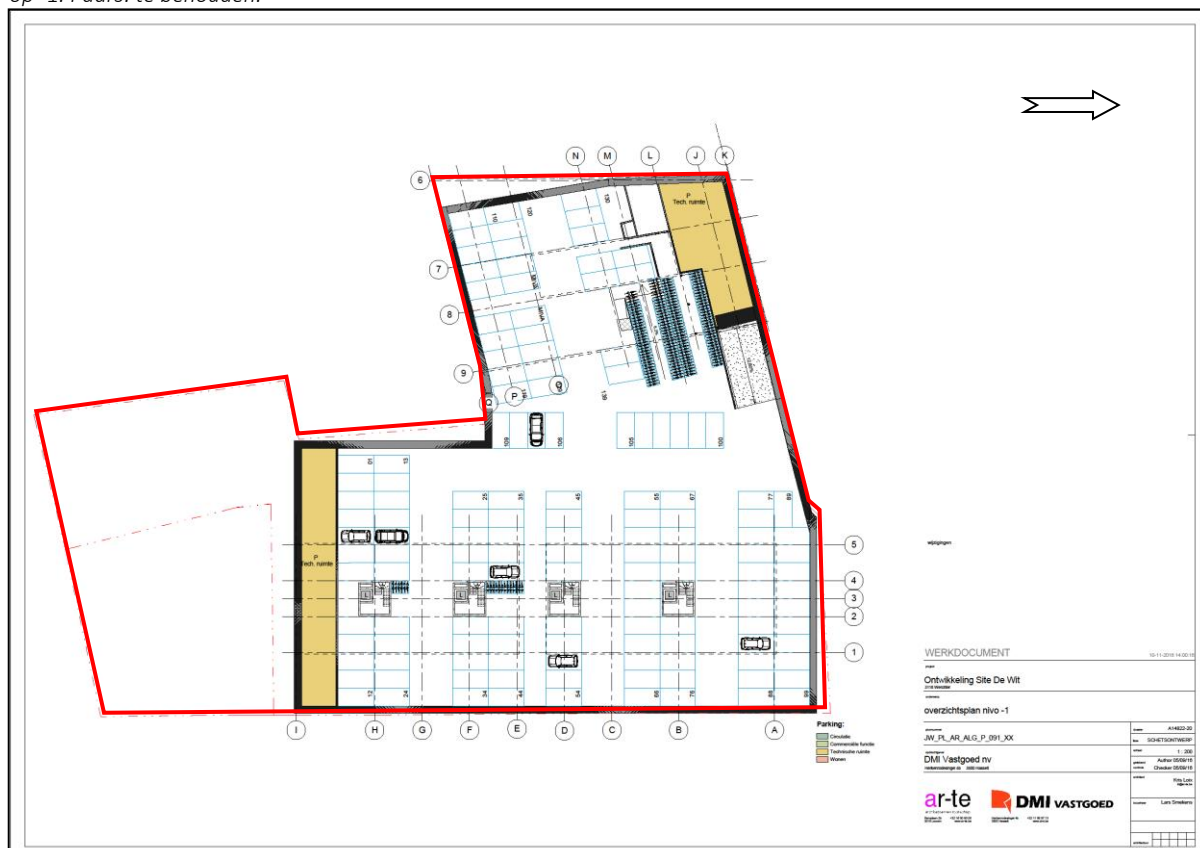
De exacte ligging en diepte van de rioleringen is nog niet gekend.

Groenzones rond Huis De Wit en rond het appartementsblok aan de Sint-Jansstraat:

De bovenste laag (ca. 30 cm) zal worden afgegraven en aangevuld met teelaarde.

Afb. 4. Inplantingsplan gelijkvloers. Rode contour: onderzoeksgebied. Blauw: verstoring ondergrondse parking en secanspalen op -1. Paars: te behouden.

Afb. 5. Inplantingsplan van de ondergrondse parking (niveau -1). Rode contour: onderzoeksgebied.

1.5 Werkwijze, verloop en actoren

Dit bureauonderzoek werd uitgevoerd door *Natasja De Winter* van het archeologisch projectbureau *Aron bvba*. Gezien het bureauonderzoek betrekking heeft op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden, diende bijzondere aandacht besteed te worden aan de historische bebouwing binnen het gebied.

Volgende kaarten met betrekking tot de landschappelijke opbouw van het terrein werden in het kader van dit deelaspect van het vooronderzoek geraadpleegd: de topografische kaart, de bodemkaart, de bodemerosiekaart, de bodemgebruikskaart, de quartair geologische kaart, de tertiair geologische kaart en *Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (AGIV)*. Voor het projectgebied bestaat geen geomorfologische kaart. Wel werd een geomorfologische beschrijving opgemaakt door Bogemans F. en M. Van Molle in het toelichtingsboekje bij de Quartair geologische kaart, kaartblad Aarschot.¹³ Deze beschrijving werd eveneens doorgenomen.

Om een inzicht te bekomen in de reeds gekende archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied en zijn directe omgeving werd de Centrale Archeologische Inventaris geraadpleegd.¹⁴ Deze online inventaris, opgesteld door het *Agentschap Onroerend Erfgoed* van de Vlaamse Overheid, biedt een overzicht van alle tot nu toe gekende archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Voor zover voorhanden werd gebruik gemaakt van verschillende publicaties die betreffende archeologische vondsten en uitgevoerde opgravingen in de omgeving verschenen. Via het Geoportaal van Onroerend Erfgoed werden eveneens de inventaris van de beschermde archeologische sites, de inventaris van vastgestelde archeologische zones en de inventaris van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt, geraadpleegd.

Voor de bebouwingsgeschiedenis van het studiegebied werden verschillende historische kaarten en afbeeldingen bestudeerd: het figuratief prekadastraal plan en het zicht van Werchter uit de *Albums de Cröy*¹⁵ uit eind 16de – begin 17de eeuw, de kaart van Werchter uit het *Kaartboek van Abdij van Park* (1656)¹⁶, de kaart van Haacht met de campementen van Maréchal de Saxe uit de *Oostenrijkse Successieoorlog* (1749), de wandkaarten van het hertogdom Aarschot, snede 6 (1759-1775)¹⁷, de *Kabinetkaart van de Oostenrijkse Nederlanden*, opgemaakt op initiatief van Graaf de Ferraris (1771-1778), de *Atlas der Buurtwegen* (1842), het *gereduceerd kadaster van Werchter* (1848), de *Vandermaelenkaart* (1846-1854) en de *Popp-kaart* (1842-1879). Deze laatste kaarten, met uitzondering van het gereduceerd kadaster, werden geraadpleegd via de website *Geopunt.be*. De andere kaarten werden bezorgd door Veerle Lauwers van de Wingense archeologische Dienst (Winar).

Via de website *Cartesius.be* werden de topografische kaarten uit 1873, 1904, 1939, 1969 en 1981, opgemaakt door het Nationaal Geografisch Instituut en zijn voorgangers, bestudeerd. De topografische kaart van 1989 was niet beschikbaar.

Ook werden luchtfoto's en postkaarten op de website *Decampe.net* geraadpleegd. De kleinschalige luchtfoto's uit de jaren '1970 op *Geopunt.be* zijn te wazig om duidelijke structuren op te herkennen.

Verder werd contact opgenomen met Veerle Lauwers van Winar (Wingense Archeologische Dienst). Zij bezorgde de oudste historische kaarten van Werchter en aanvullende informatie over de geschiedenis van de brouwerij Van Roost, die in 1869 werd opgericht.

De ligging van ondergrondse kabels en leidingen werd opgevraagd via KLIP. De initiatiefnemer bezorgde de tot nu gekende informatie over het plangebied.

Om een beeld te krijgen van de huidige situatie op het terrein, werden foto's op *Google Streetview* en foto's uit het verslag van het oriënterend bodemonderzoek door ABO geraadpleegd¹⁸.

¹³ <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/pdf/Aarschot24Qweb.pdf>

¹⁴ <https://geo.onroerenderfgoed.be/> en <http://cai.onroerenderfgoed.be/>

¹⁵ Duvosquel (ed.) 1985; Minnen, 1993.

¹⁶ Van Ermen *et alii*, 2000.

¹⁷ Van Ermen 1998.

¹⁸ ABO 2016.

2 Assessment

2.1 Algemene situering van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksterrein situeert zich in de dorpskern van Werchter, vlak ten noorden van de Sint-Jan De Doperkerk. Het plangebied is gelegen op een iets hoger gelegen rug tussen de Grote Laak (900 m ten noordoosten), de Demer (450 m ten zuiden) en de Dijle (200 m ten westen van onderzoeksgebied). De Demer en de Dijle vloeien samen op ca. 300 m ten zuiden van het terrein.

Het terrein heeft een oppervlakte van ca. 5800m² en is kadastraal gekend als Rotselaar, 2de afdeling Werchter, sectie E, 305e, 306n, 308k, 309k2, 309l2, 309m2, 309n2 (afb.1 en bijlage 3). Het wordt begrensd door de Sint-Jansstraat in het zuiden en de Beverlaakstraat in het westen. Ten noorden en ten oosten van het projectgebied zijn bebouwing en tuinen gelegen. Op het terrein zelf zijn oude bierkelders van de brouwerij Van Roost aanwezig, de voormalige woning van Felix Van Roost (Huis De Wit), serres, stallingen, garageboxen, beplanting en met grind opgehoogde en verharde stroken (afb. 3, 6 en 7). De aanwezige gebouwen zijn nog niet gesloopt.

Volgens het gewestplan (niet bijgevoegd) ligt de onderzoekslocatie in woongebied.

Afb. 6: Kleurenorthofoto met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 7: Kleurenorthofoto met aanduiding van het onderzoeksterrein (blauw).

Aan de Sint-Jansstraat bevindt zich naast een braakliggend terrein de voormalige woning van Felix Van Roost / Huis De Wit (afb. 7 en 8), met aan linkzijdige van het huis een oprit die leidt naar de achterbouw van het huis (afb. 8 en 9), waarachter zich aan weerszijden van de oprit garageboxen bevinden (afb. 7, 9 en 11). Aan oostelijke zijde van het terrein ligt een moestuin met serres (afb. 12), aan westelijke zijde achteraan, met ingang aan de Beverlaak, liggen depotruimtes van de voormalige brouwerij (afb. 10). Op de bodemgebruikskarta (afb. 13) wordt het terrein weergegeven als gebouwd, de noordelijke zijde staat gekarteerd als gebied voor akkerbouw.

Afb. 8: Zicht op het onderzoeksgebied vanaf de Sint-Jansstraat. Rechts op de voorgrond: Huis De Wit, voormalige woning van Felix Van Roost. Links braakliggend terrein, centraal inrit die naar de achtergelegen garageboxen, bierkelders en achterbouw leidt. (Google Street View okt 2009, 2016K504).

Afb. 9: Zicht op het onderzoeksgebied vanaf het braakliggend terrein aan de Sint-Jansstraat. Rechts op de voorgrond: Huis De Wit, met daarachter de achterbouw, en de garageboxen en begroeiing (Google Street View okt 2009, 2016K504).

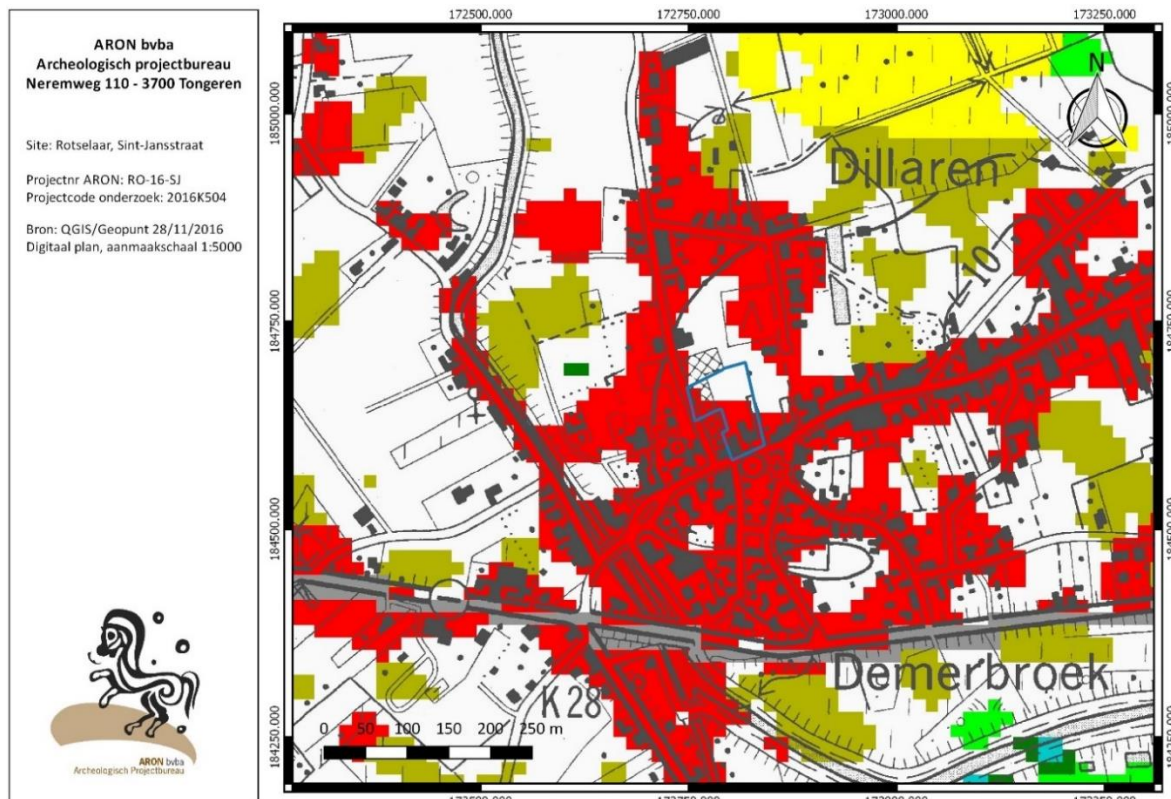
Afb. 10: Zicht vanaf de Beverlaak op af te breken biereiders (links). (Google Street View okt 2009, 2016K504).

Afb. 11: Oprit met aan weerszijden garageboxen. Foto overgenomen uit het rapport van ABO.

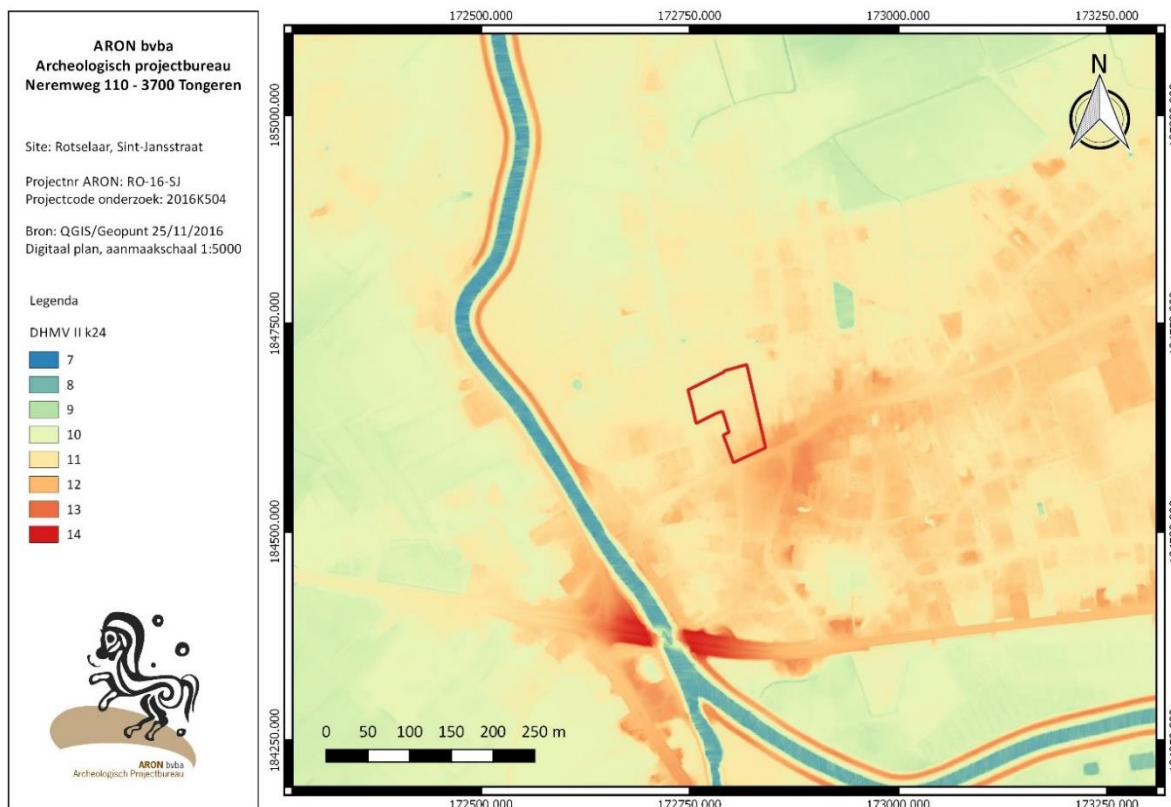

Afb.12: Zicht uit het noorden. Links serres, rechts achterbouw. Foto overgenomen uit het rapport van ABO.

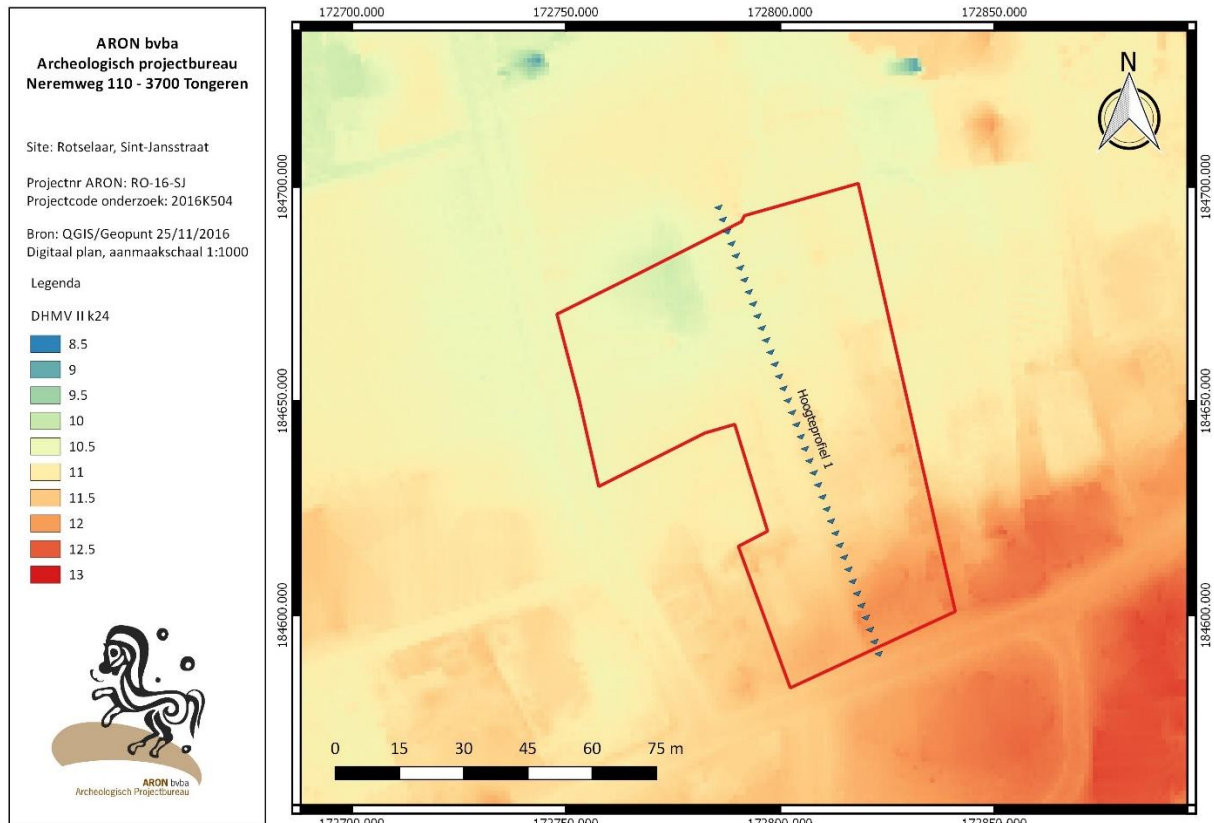

Afb.13: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksterrein in het blauw. Rood: bebouwing, Wit: akker

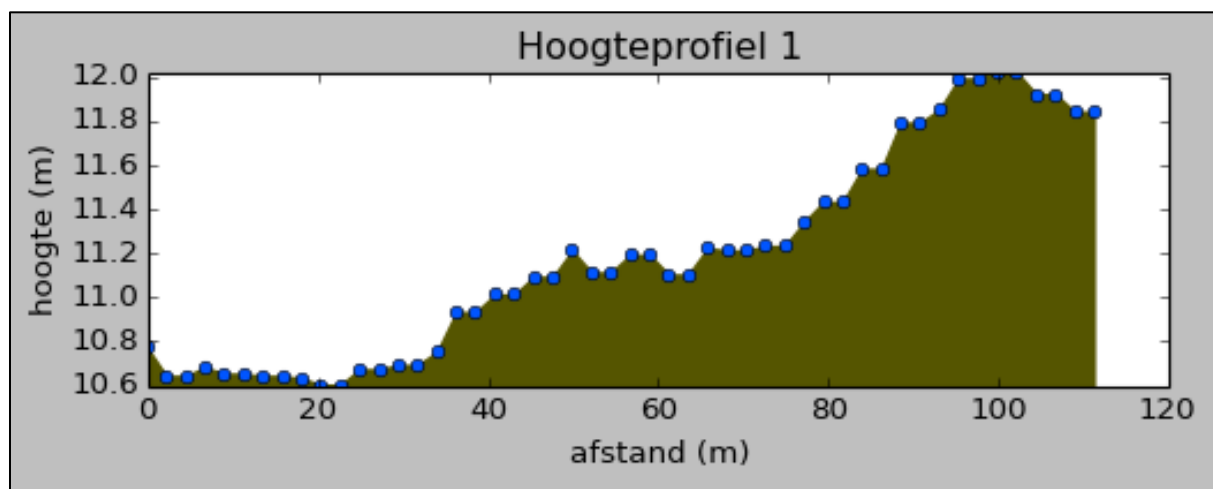
Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (afb. 14) geeft voor de omgeving van het onderzoeksgebied slechts kleine hoogteverschillen aan. De Demer en de Dijle stromen op een hoogte van rond de 8 m TAW. Werchter zelf ligt op een lage verhevenheid in het landschap waarvan de hoogte tussen de 10 en 12 m schommelt. Ten zuiden, noorden en ten oosten van deze rug schommelt de hoogte TAW rond de 9 m.

Afb. 14: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II met afbakening van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 15: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II met afbakening van het onderzoeksterrein in het rood en aanduiding van de locatie van hoogteprofiel 1.

Afb. 16: Hoogteprofiel van het onderzoeksterrein (QGIS/Geopunt, digitaal plan, dd. 28/11/2016, 2016K504).

Het hoogteprofiel van noord naar zuid door het onderzoeksterrein (afb. 15 en 16) toont geen noemenswaardige hoogteverschillen. De hoogtes schommelen tussen 10.6 m TAW in het noorden en 12.0 m TAW langsheen de Sint-Jansstraat. Daar is het terrein licht opgehoogd met een grindverharding en ligt de tuin van Huis De Wit.

2.2 Landschappelijke, geologische en bodemkundige situering.

Werchter is gelegen in het noordwesten van het **Hageland**. Deze regio is als het ware een overgangsgebied tussen de schrale zandige Kempen, ten noorden van de Demervallei, en het rijke Haspengouw. In het noorden van het Hageland komen dan ook lemige zandgronden voor die naar het zuiden (zuidoosten) overgaan in zandleem- en

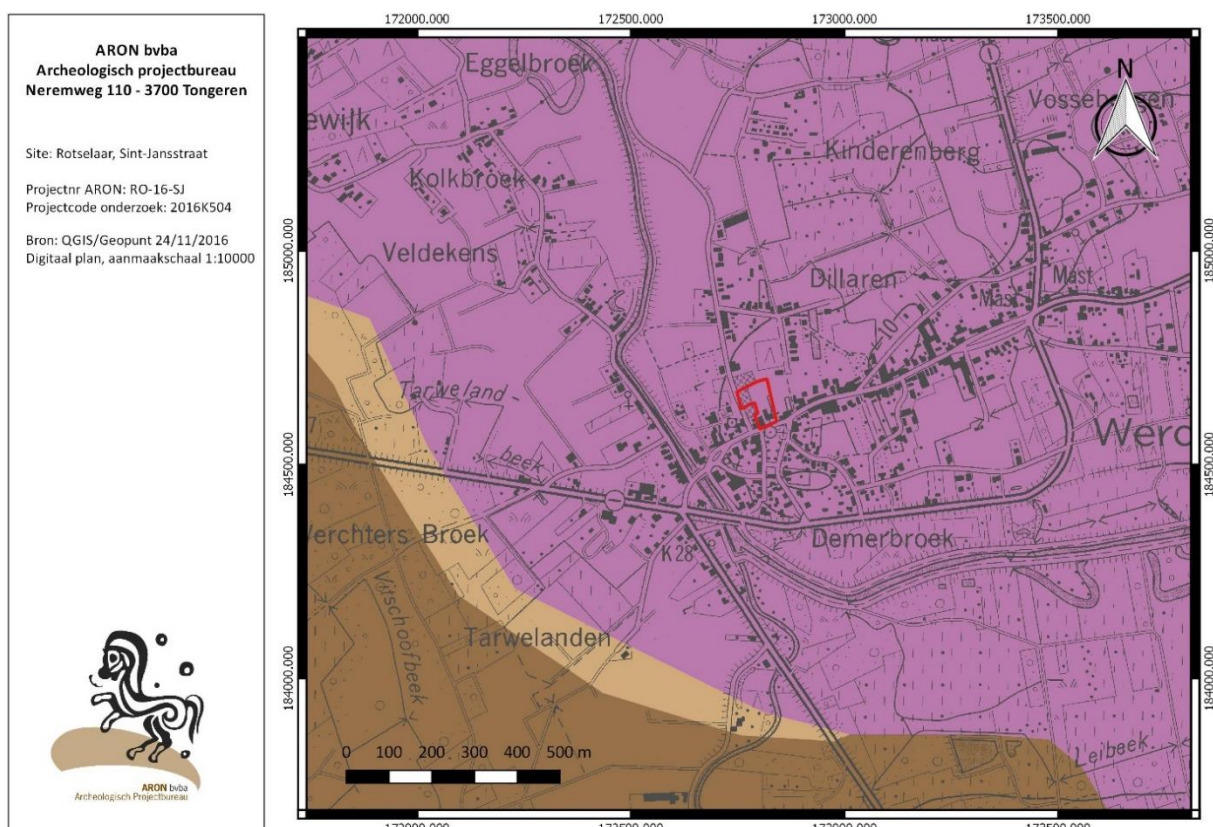
leembodems. Kenmerkend voor het Hageland zijn de westzuidwest-oostnoordoost verlopende heuvelruggen die gescheiden zijn door brede depressies.

Om een zicht te krijgen op de opbouw van de ondergrond van de regio waarin het onderzoeksgebied zich bevindt, werden de kaarten van het Tertiair, het Quartair en de bodemkaart geraadpleegd.

Het Tertiair vangt ca. 66 miljoen jaar geleden aan, met de massa-extinctie op de overgang van het Krijt naar het Tertiair, waarbij onder andere de dinosauriërs uitstierven. Op de Tertiair geologische kaart (afb.17) is in het onderzoeksgebied zelf de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* gekarteerd. Op enkele honderden meters ten zuidwesten van het terrein dagzoomt de *Formatie van Maldegem*, met het zandige *Lid van Onderdale* (lichtbruin) en het kleiige *Lid van Ursel* (bruin). Al deze lagen werden afgezet door de zee die toen deze regio nog bedekte en die zich pas definitief terugtrok op het einde van het Mioceen (ca. 5,4 miljoen jaar geleden).¹⁹

Het *Lid van Ursel* is de oudste van deze lagen, het vormt samen met het *Lid van Asse* de *Klei van Asse*. Het dateert uit de periode van het Laat-Eoceen. Het *Lid van Onderdale* en de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* maken deel uit van de opeenvolging van de zandige en kleiige lagen die werden afgezet tussen de *Klein van Asse* en de *Klei van Boom* (Laat-Eoceen / Vroeg Oligoceen). Het *Lid van Onderdale* bestaat uit grijsgroen zand met pyrietconcreties dat naar de bodem tot kleiiger wordt. De *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* is de jongste afzetting. Ze bestaat bovenaan uit bleke grijsgroene licht kleihoudende fijne glauconiet en glimmerhoudende zanden. Onderaan komt een donkergrijs zand voor, min of meer sterk kleihoudend met talrijke kleiige horizonten, met glauconiet, plaatselijk glimmerhoudend en sterk gebioturbeerd.²⁰

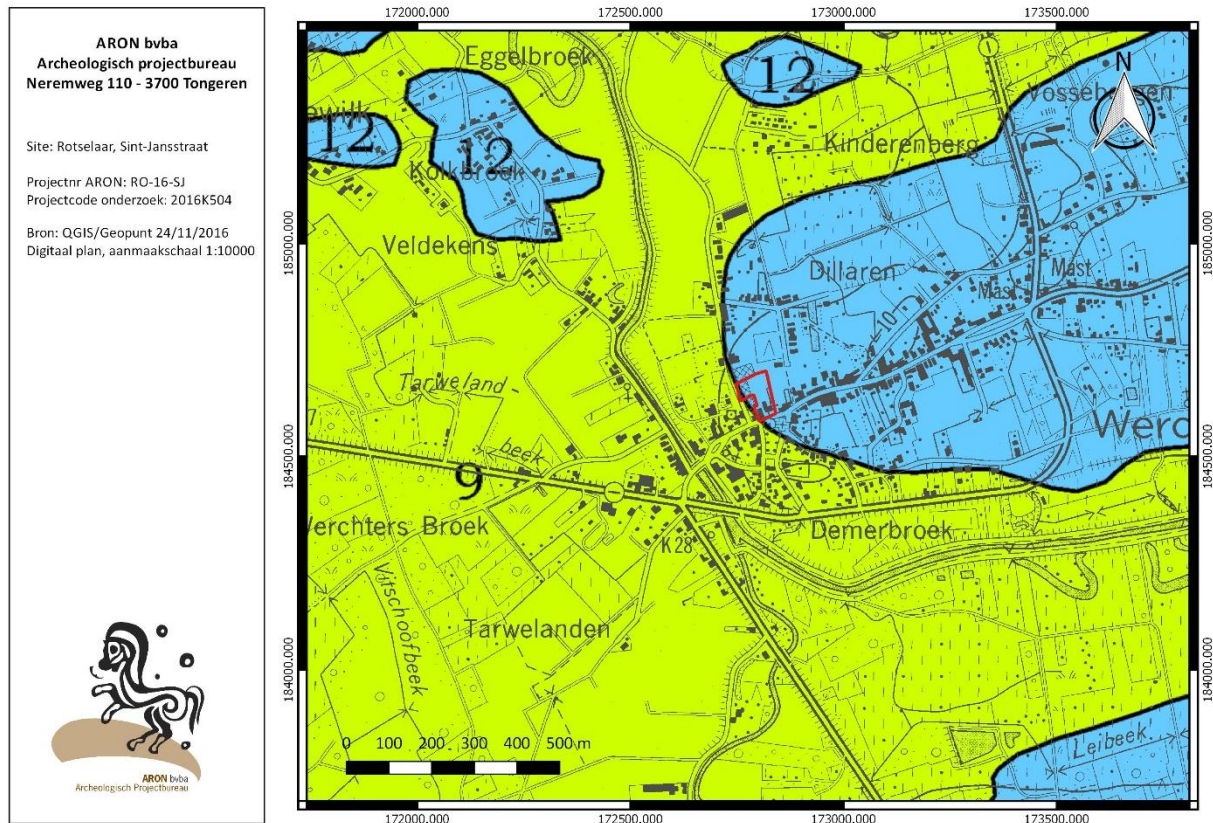
In een boring die vlak ten oosten van het onderzoeksgebied werd gezet (Boring kb24d74e-B10 op DOV), werd de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* echter niet vastgesteld. Onder het Quartair wordt daar direct het *Lid van Onderdale* gekarteerd. Dit spreekt de gegevens op de kaart tegen.

Afb. 17: Uittreksel Tertiair geologische kaart met afbakening van het onderzoeksterrein in rode kleur.. Paars: Formatie van Sint-Huibrechts-Hern. Lichtbruin: Formatie van Maldegem, lid van Onderdale. Bruin: Formatie van Maldegem, lid van Ursel.

¹⁹ Schiltz et alii 1993.

²⁰ Idem.

Afb. 18: Uittreksel uit samengestelde Quartairprofieltypekaart kaartblad 24 Aarschot met afbakening van het onderzoeksterrein in het rood. Geel (9): Fluviaatle afzettingen op formatie van Gent en van Zemst. Blauw (12): Formatie van Gent en Zemst.

De in en rond het onderzoeksgebied aanwezige Quartaire formaties (afb. 18) worden hieronder van oud naar jong besproken²¹:

De formatie van Zemst (Weichselien): Vlechtende rivierafzettingen

Het laat-Pleistoceen wordt onder meer gekenmerkt door de (voorlopig) laatste ijstijd (Weichselien / Würm). In deze ijstijd heeft een belangrijke uitschuring van beken en rivieren plaatsgevonden, waarbij nieuwe grinden en zanden werden afgezet: de *Formatie van Zemst*. Ze komen voor in het onderzoeksgebied zelf en in de ruime omgeving ervan. De benaming is ingevoerd door Paepe en Vanhoorne (1976) ter definitie van de fluviaatle afzettingen die op de bodem van de diepe valleien van Laag- en Midden-België voorkomen en is later door Bogemans (1988, 1993) in meerdere leden opgesplitst. Volgens de huidige gegevens worden in het karteringsgebied twee facies onderscheiden; namelijk het grindrijke zandige facies - lid van het Bos van Aa genoemd- en het zandfacies dat de benaming lid van Lembeke draagt. Het lid van Lembeke vormt in het karteringsgebied steeds een onderdeel van de sequentie. Met de verbreiding van het lid van het Bos van Aa moet omzichtig omgesprongen worden omdat precies in de uitloper van de Vlaamse Vallei en de stroomopwaarts gelegen depressies de boringen doorgaans geen informatie verschaffen aangaande gans de quartaire sequentie zodat niet achterhaald kan worden waar precies het lid van het Bos van Aa wel of niet aanwezig is. De dikte van de afzettingen varieert van een paar meters tot meer dan 15m.

De formatie van Gent (Weichselien): zandige tot zandlemige eolische afzettingen

Door de verdroging aan het einde van het Midden Weichselien waren de beken en rivieren die de Formatie van Zemst hebben afgezet, slechts tijdelijk en kortstondig actief. Wegens de nu schaarse begroeiing kreeg de wind nu gemakkelijk vat op de ondergrond en werden zo grote hoeveelheden zand en leem verplaatst. Het zwaardere zand kon zich niet zo ver verplaatsen en werd in Laag België afgezet. Het fijnere leem werd door de wind honderden kilometers zuidwaarts vervoerd en bedekte het landschap van Midden België. Grote delen van de ten gevolge van de ijstijd drooggevalen dalen werden zo opgevuld. De formatie van Gent is geïntroduceerd door Paepe en

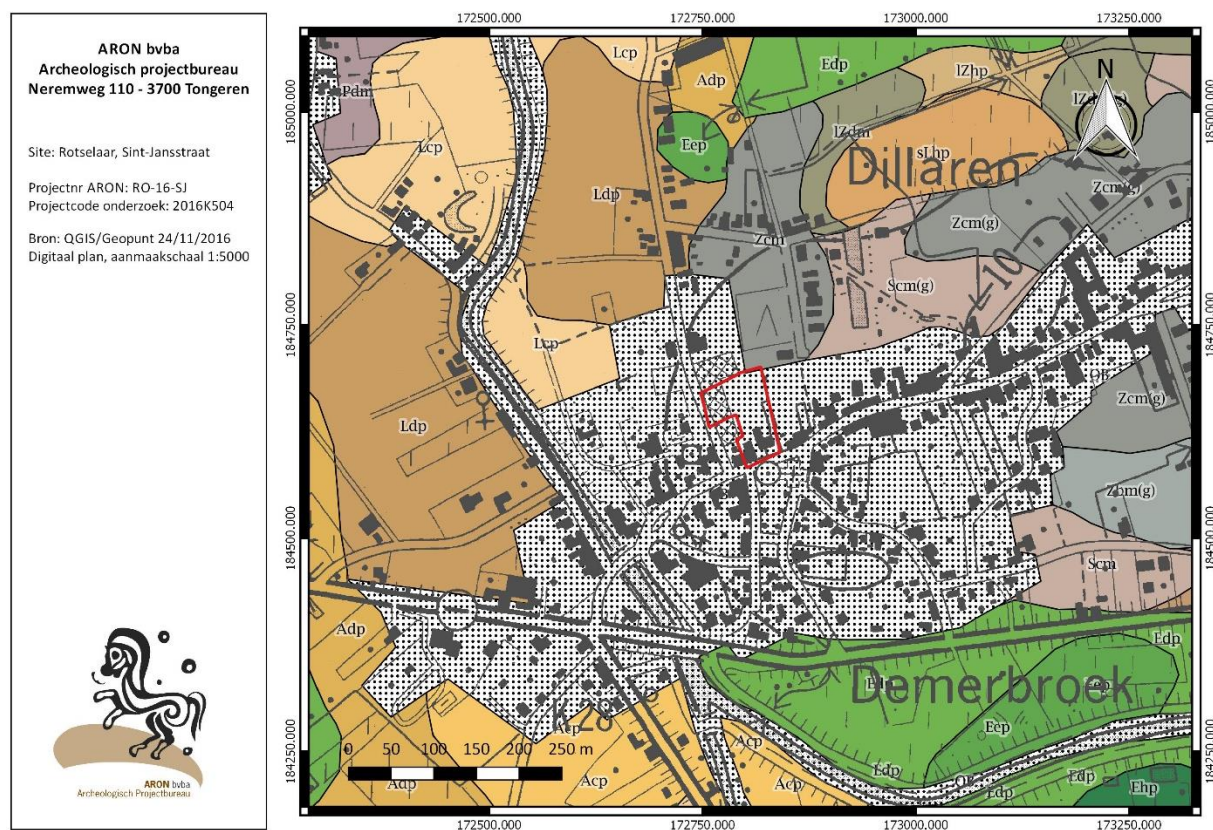
²¹ Bogemans en Van Molle, 2007.

Vanhoorne in 1976 om alle eolische afzettingen gevormd tijdens het Weichselien te definiëren. De dikte van de afzettingen loopt op tot een vijftal meter. Een homogeen afzettingspakket is algemeen verspreid, zandig in het Dekzandgebied, zandlemig in het Overgangsgebied. In sommige regio's komt onder dit homogene pakket een complex voor dat is opgebouwd uit ritmisch gelaagde zand- en leemlagen, met duidelijk onderscheidbare laagvlakken. De zandlagen bevatten in het gebied doorgaans glauconietkorrels. Het alternerende complex is ontstaan als gevolg van de sedimentatie op besneeuwde, op natte en op vochtige plaatsen. Aangezien de bodem permanent bevroren was, ontdooide in de zomer alleen de 1 à 2 m dikke bovenlaag. De grote hoeveelheden smeltwater konden niet langs de bodem infiltreren. Dit leidde tot een 'papachtige' massa boven de bevroren ondergrond die vanaf de hoge getuigenheuvels gemakkelijk naar beneden kon glijden. Zowel het homogene pakket als het alternerende complex bevatten keienvloeren.

Fluviatile afzettingen met een textuur variërend van klei tot zand:

Aan het einde van het Pleistoceen en met de komst van het Holoceen (ca. 10.000 jaar geleden) trad er een belangrijke klimaatsverbetering op. Het werd warmer en vochtiger en de open vegetatie van het Weichselien maakte plaats voor een meer gesloten vegetatiestructuur. Het vochtigere klimaat van het Holoceen zorgde ook voor een stijging van de grondwaterspiegel. De permanent bevroren ondergrond verdween, waardoor een deel van de neerslag in de grond kon insijpelen. De beken en rivieren kregen één meanderende loop. In deze rivier- en beekdalen vonden nog erosie- en sedimentatieprocessen plaats. Door de grootschalige ontbossing vanaf de tiende eeuw vond erosie plaats: door de ontbossing stroomde water veel sneller van de heuvels in het landschap naar beneden, dit water kwam, met het sediment, in de rivieren terecht, waarna het sediment elders weer werd afgezet. Grote hoeveelheden sediment kunnen leiden tot veranderingen in de loop van rivieren. De Demer en de Dijle hebben hier hun huidige loop pas gekregen als gevolg van de grote ontbossingen.

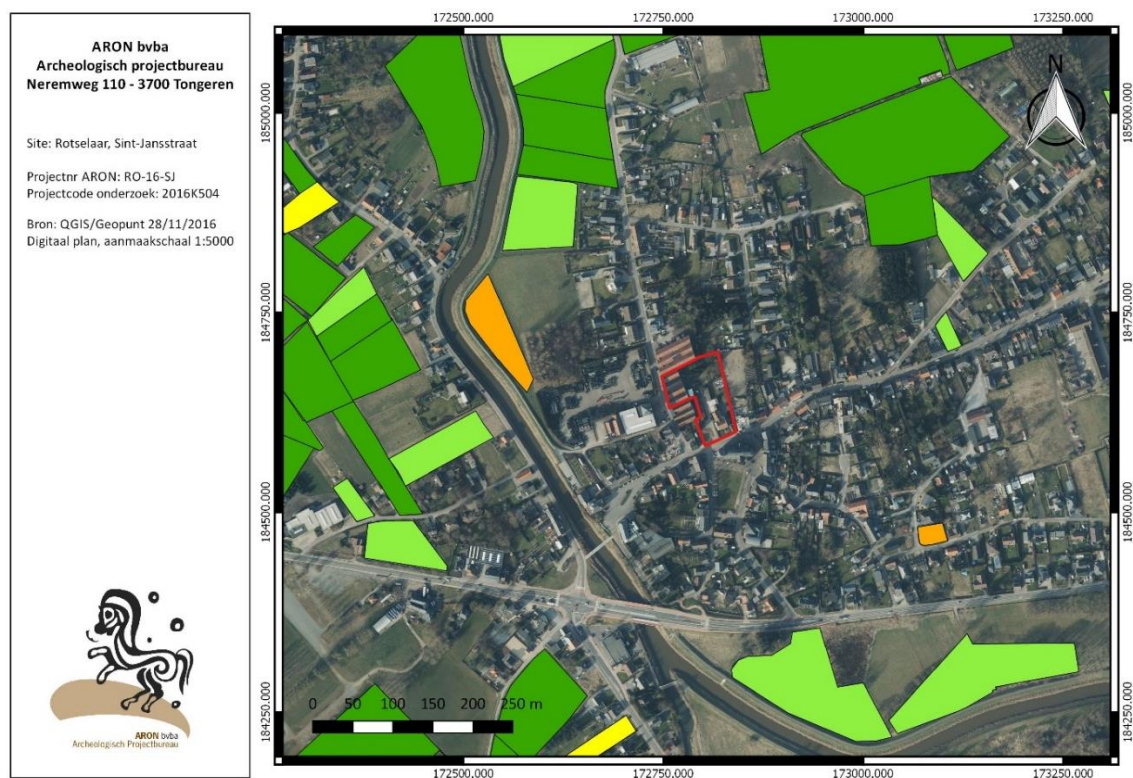
In het onderzoeksgebied zelf dagzoomt de Formatie van Gent (blauw op afb. 18). Het ligt echter vlak op de rand met de fluviatiele afzettingen van de Dijle en de Demer die door deze rivieren nog op deze formatie werden afgezet (geel op afb. 18).

Afb. 19: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksterrein in het rood.

Volgens een sondering die werd uitgevoerd op het aanpalende terrein aan oostelijke zijde (Boring kb24d74e-B10 op DOV) is het Quartair in het onderzoeksgebied ca. 10 m dik. De bovenste 5,8 m bestaat uit een pakket zand en kwarts. Van 5,8 tot 8 m werden zand, kwarts en stenen vastgesteld. Op 8 tot 10 m grind. Deze laatste twee pakketten vormen het Aquifer *Pleistocene van de riviervalleien*.

Op de bodemkaart (afb. 19) is het gebied ingekleurd als OB: bebouwde zone. Ten noorden en ten oosten van het terrein zijn in de eolische afzettingen hoofdzakelijk matig droge zand- (Z) en lemig zand- (S) bodems met profielontwikkeling *m* (grijs) gekarteerd. Deze bodems hebben een dikke antropogene humus A-horizont. Deze horizont is dus opgehoogd door menselijk ingrijpen (hier: plaggenbodems). De bodems komen veelvuldig voor nabij oude woonkernen of hoeven. Vanaf de late middeleeuwen werd de landbouwproductie op zandige gronden vergroot door een intensivering met behulp van bemesting. Humusrijk materiaal (zoals bosstrooisel, heide- en/of grasplaggen) werd gebruikt om de (vloeibare en vaste) dierlijke mest van het vee in de stallen te binden. Dit mengsel werd vervolgens op de akker gebracht. Omdat het humusrijke materiaal behalve organisch afval ook veel minerale bestanddelen (zand en of klei, afkomstig van de plaggen) bevatte, ontstond ten gevolge van eeuwenlange, intensieve bemesting een dikke humushoudende bovenlaag. Onder de A-horizont kan een podzol of een verbrokkelde textuur-B-horizont begraven zijn. Ten westen en ten zuiden van het onderzoeksgebied zijn matig droge of matig natte zandleembodems zonder profielontwikkeling (*p*) aanwezig langsheen de Dijle (lichtbruin). Dit zijn alluviale gronden in de Dijlevallei. Ten noorden, ten zuidoosten en ten zuidwesten van het terrein zijn Edp-bodems aanwezig (groen). De bovengrond bij deze bodems (meestal Ap) is goed humeus en heeft een kruimelige of brokkelige structuur. De onderliggende C-horizont is structuurloos, massief of plastisch in de ondergrond. Edp is een kalkloze zware grond met trage oppervlakkige en zeer trage natuurlijke ontwatering. Ten zuidwesten van het terrein ten slotte zijn matig droge tot matig natte leembodems (A) zonder profielontwikkeling gekarteerd. De bouwlaag vertoont een bruingrijze kleur die geleidelijk overgaat in niet-gedifferentieerd colluviaal materiaal die baksteenrestjes en houtskoolfragmenten bevat. Het colluvium rust op een afgeknotte textuur B of op een Tertiair substraat. Ze komen voor in lage brede depressies, op de lage rand van hellingen en als oeverwallen in alluviale valleien.²²

Afb.20: Bodemerosiekaart met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood). Groen: zeer laag, lichtgroen: verwaarloosbaar, Geel: laag.

²² Van Ranst & Sys, 2000; Baeyens 1960.

Op de bodemerosiekaart (afb. 20) staat geen info voor het onderzoeksgebied gekarteerd.

2.3 Historische situering

2.3.1 Beknopte historiek van Werchter

De eerst bekende vermelding van Werchter, toen 'Werchtra', dateert uit 1146²³. Werchter maakte in de 14e eeuw samen met Rotselaar en Haacht deel uit van de baronie Rotselaar, die in 1533 in handen kwam van het hertogdom Aarschot. In 1795 werd Werchter een zelfstandige gemeente, en bleef dat tot aan de gemeentelijke herinrichting van 1977. Werchter werd toen samen met Wezemaal bij Rotselaar gevoegd²⁴.

Afb. 21 De afbeelding van Werchter in de *Albums de Cröy* (eind zestiende-begin zeventiende eeuw)²⁵. (2016K504)

Werchter is opgenomen in de *Albums de Cröy*²⁶. Deze albums zijn een belangrijke bron voor het uitzicht van dorpen, steden en landschappen op de overgang van de zestiende naar de zeventiende eeuw. Hertog Charles III de Cröy liet schilderijen in waterverf en plannen vervaardigen om een overzicht te hebben over zijn bezittingen en de gebieden waar hij een administratieve functie uitoefende. Deze schilderijen werden samen met de plannen verzameld in 26 albums. Ze geven een beeld van een zeer uitgebreide regio in die periode, van het noorden van

²³ Digitale uitgave van het Toponymisch woordenboek van Maurits Gysseling:

<http://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=werchter&field=lem>

²⁴ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Werchter>

²⁵ Minnen, 1993.

²⁶ Duvosquel (ed.) 1985.

Frankrijk, Henegouwen, de regio van Doornik, Namen, tot het Hertogdom Aarschot en de valleien van de Schelde, de Scarpe en de Leie. De afbeelding van Werchter (afb. 21) geeft een zicht op het dorp vanuit het westen. Op de voorgrond vloeit de Dijle, die druk bevaren wordt. Een houten brug verbindt de beide oevers. Op de achtergrond links is de Sint-Jan De Doperkerk te zien, die nog de toren bezit van vóór de nieuwbouw in de 17de eeuw. Aan de overzijde van de kerk staan huizen. Rechts van deze kerk bevindt zich een kapel, de O.L.V.-kapel die vroeger op het kerkhof stond²⁷.

2.3.2. Historiek van het onderzoeksgebied

Op de figuratieve prekadastrale kaart van Werchter uit de *Albums de Cröy*, opgemaakt door *Pierre de Bersaques* (1596-1601) is het onderzoeksgebied reeds gedeeltelijk bebouwd (afb. 22). Langsheen de hoofdweg, bereikbaar via een brug over de Dijle ('*Deijle*'), staan verschillende huizen en ligt de parochiekerk, met het kerkhof ten zuiden ervan, en aan de zuidzijde van het kerkhof een Onze-Lieve-Vrouwekapel. Aan de overzijde van de parochiekerk (op dit moment zonder toren) ligt een hoog bakstenen gebouw (10), vermoedelijk een privé-woning die, gezien ze in baksteen werd opgetrokken, tot een van de aanzienlijkste woningen in het dorp moet behoord hebben. Achter dit gebouw liggen grasland en een boomgaard.

Afb. 22: Figuratieve prekadastrale kaart van Werchter uit de *Albums de Cröy*, opgemaakt door *Pierre de Bersaques* (1596-1601). KUL 2416 Fo 59 ro Illustratie uit *Minnen B.* 1993, plaat 11. (2016K504).

Op de kaart van Werchter uit 1656 uit het *Kaartboek van de abdij van Park* (afb. 23) is bebouwing weergegeven tegenover de kerk ('*kerke van Werchter*'), aan noordelijke zijde van de hoofdstraat, ongeveer op de locatie van het huidige onderzoeksgebied.²⁸ Voor zover uit deze kaart kan afgeleid worden, gaat het om woonhuizen. De huidige Beverlaakstraat heet op dat moment '*die Pastoors straete*'. De pastorie, ('*die pastorie*') omgeven door een gracht,

²⁷ Duvosquel (ed.) 1985, 126 en plaat 35.

²⁸ Van Ermen *et alii*, 2000.

is aan westelijke zijde van deze straat gelegen. Deze is ook al op de figuratieve kaart van Werchter uit de Albums de Cröy te zien. Op het kerkhof staat nog altijd een kapel.

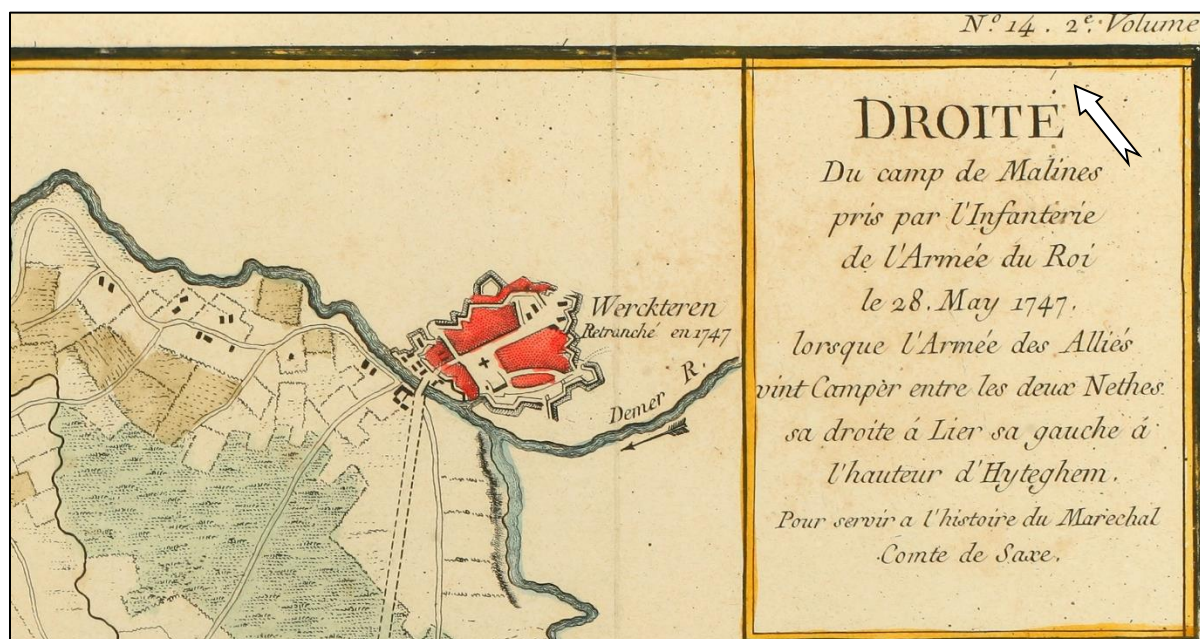
Afb. 23: Detail uit de kaart van Werchter uit het Kaartboek van de abdij van Park (1656). Schaal niet bekend. (2016K504).

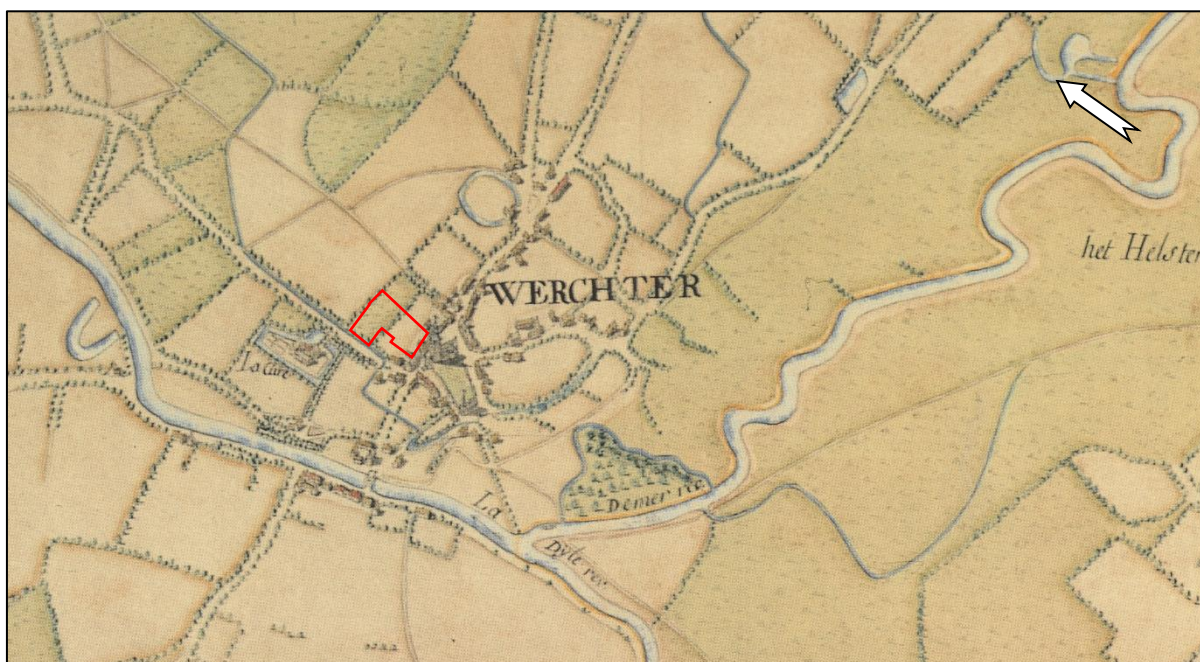
Afb. 24: Kaart van Haacht met de campementen van Marechal de Saxe uit de Oostenrijkse Successieoorlog (1747). (2016K504)

Op de kaart van Haacht met de *campementen van Marcechal de Saxe* uit de Oostenrijkse Successieoorlog midden achttiende eeuw (afb. 24), is Werchter als een versterkte vesting weergegeven. Een detail uit deze kaart (afb. 25) geeft bebouwing weer binnen het huidige onderzoeksgebied, tegenover de kerk. De aard of de precieze omvang van deze bebouwing is echter niet uit deze kaart af te leiden. De omgrachte pastorij lijkt zich nog net binnen de wallen te bevinden. Deze omwalling bestond, zoals toen gebruikelijk was, vermoedelijk uit een aarden wal, een

palissade en een gracht. Tot op vandaag werden in Werchter nog geen restanten van deze verdedigingswerken aangesneden²⁹.

Afb. 25: Detail van de vesting Werckteren in 1747 uit de kaart van Haacht met de campementen van Marechal de Saxe uit de Oostenrijkse Successieoorlog (1749). (2016K504)

Afb. 26: Detail van Werchter (snede 6) uit de wandkaart van Aarschot (1759-1775)³⁰. (Aanmaakschaal niet bekend, 2016K504)

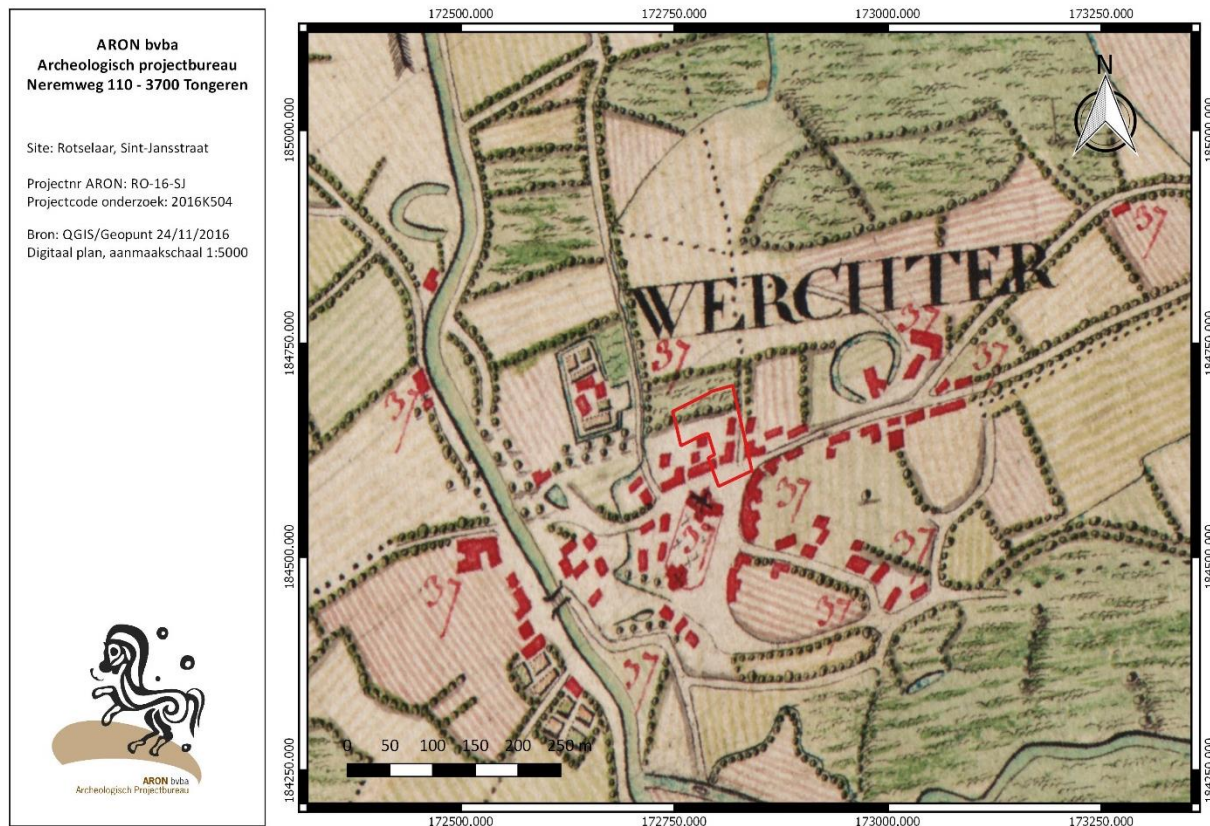
Op de wandkaart van Aarschot (afb. 26) is weinig te zien van de verdedigingswerken die op de kaart van 1749 zijn weergegeven, enkel de globale vorm van het dorp lijkt aan deze verdediging te herinneren. Werchter werd voor de opmaak van deze kaart in 1767 afgewerkt door landmeter Jan-Baptist Joris. De percelen zijn op dat moment in eigendom van de hertog van Aarschot³¹. Er is op de locatie van het onderzoeksgebied nog steeds bebouwing te zien langsheen de straat. Achteraan ligt een met bomen omzoomd perceel, vermoedelijk weiland. Ten westen van

²⁹ Mededeling Veerle Lauwers (Winar).

³⁰ Van Ermen, 1989.

³¹ S.A = Son Altesse

het onderzoeksgebied is de pastorie te zien, en langsheen de huidige Beverlaak stroomt een beek. Ten oosten van het onderzoeksgebied verschijnt een ringvormige grachtstructuur, met een gebouw aan zuidelijke zijde.

Afb. 27: Detail uit de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgesteld door Graaf de Ferraris (1771-1778) met situering van het onderzoeksterrein.

Bij de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden* uit het einde van de achttiende eeuw (afb. 27) moeten we rekening houden met een lichte vervorming van deze georeferenciede kaart ten opzichte van de werkelijke situatie. Het was vermoedelijk niet werkelijk zo dat de rooilijn van de gebouwen verder zuidelijk lag dan nu het geval is. Ter hoogte van het onderzoeksgebied is alleszins bebouwing weergegeven langsheen de straat, met enkele achterbouwen. De achterzijde van het terrein is nog onbebouwd en bestaat uit met bomen omzoomd grasland.

Op zowel op de *Atlas van de Buurtwegen* (afb. 28), de *Popp-kaart* (afb. 29), als op de *Carte Topographique van Vandermaelen* (afb. 30), kaarten die allen dateren uit de periode van het midden van de negentiende eeuw, is ongeveer dezelfde situatie waar te nemen, telkens met een lichte afwijking van deze georeferenciede kaarten: bebouwing binnen de eerste 30 m langsheen de huidige Sint-Jansstraat, die aan westelijke zijde tot tegen de straat is aangebouwd (16,17), en aan oostelijke zijde iets meer naar achter op het perceel gelegen is (18). Ten noorden daarvan ligt een open onbebouwde zone (9 t.e.m. 12, percelen 305 en 307 a,b,c). Ten noordwesten van het onderzoeksgebied is nog steeds de pastorie (*Presbytère*) te zien. Op de Vandermaelenkaart loopt een weg vlak langs de noordelijke grens van het projectgebied, richting deze pastorie. Op de Popp-kaart heet de huidige Sint-Jansstraat de *Groote Straete*.

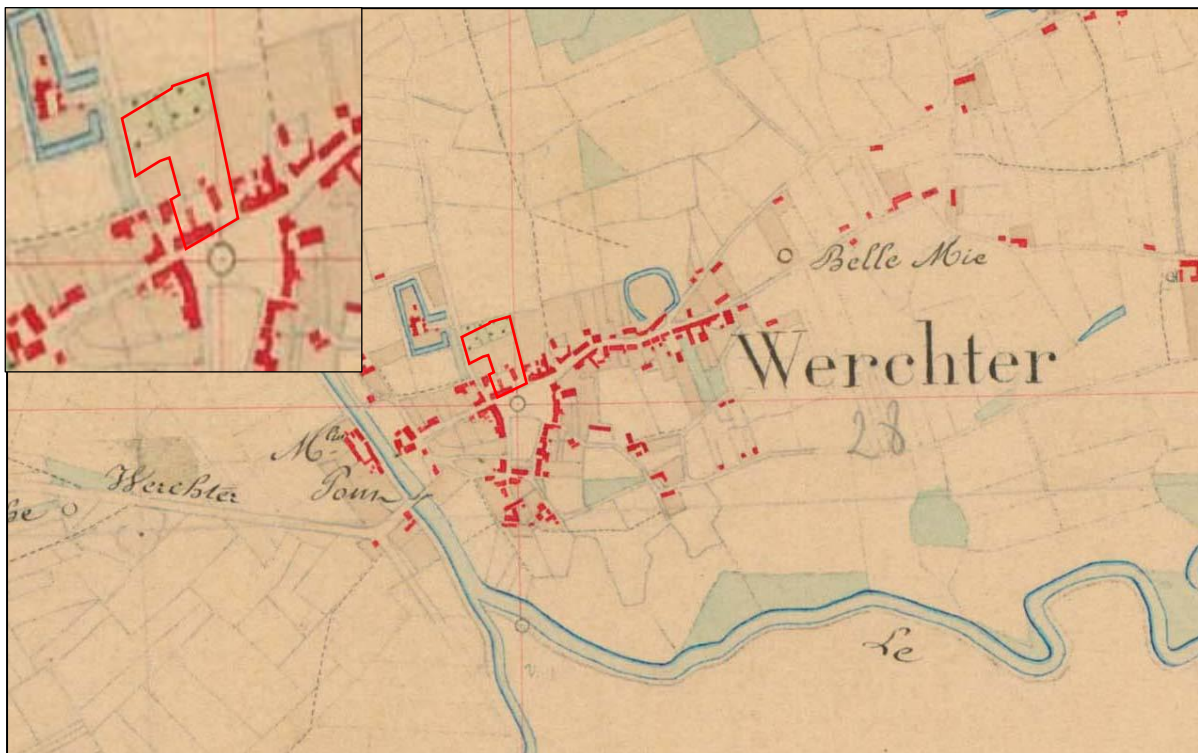
Afb. 28: Atlas van de Buurtwegen (ca. 1841) met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood).

Afb. 29: Detail uit de Popp-kaart (1842 - 1879) met situering van het onderzoekerrein (rood).

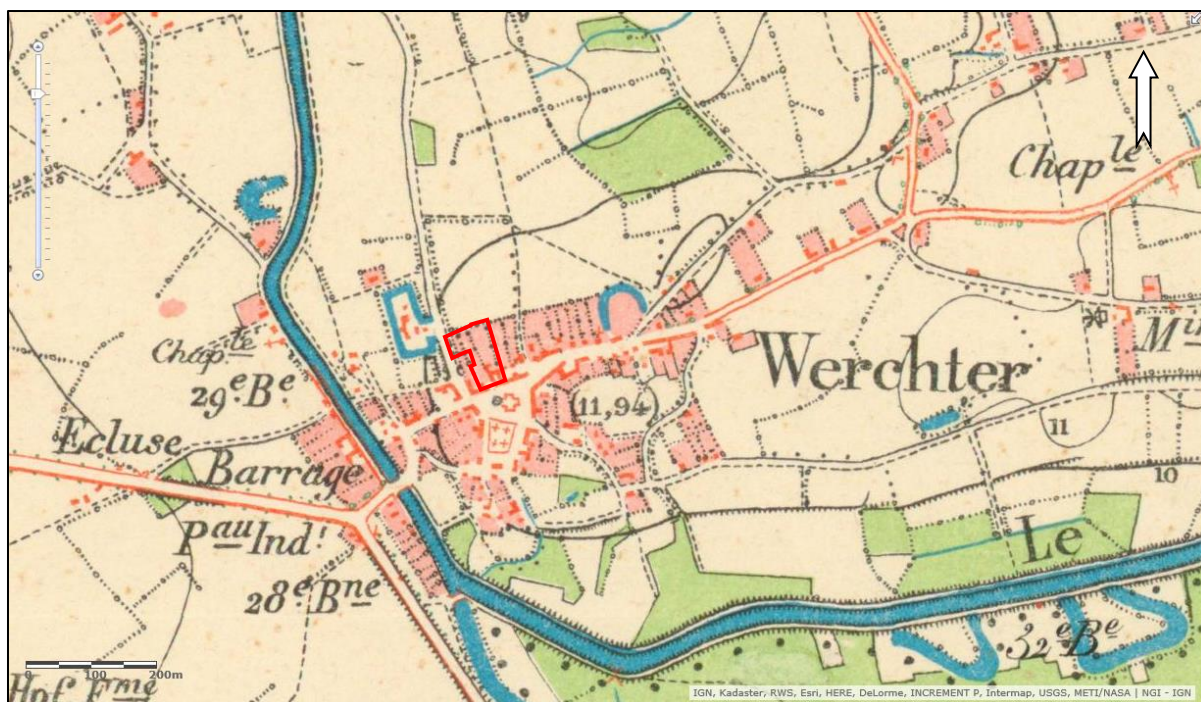

Afb. 30: Vandermaelenkaart (1846-1854) met aanduiding van het onderzoeksterrein (rood).

Afb. 31: Het onderzoeksgebied (rood) op het gereduceerd kadaster uit 1848. (aanmaatschaal 1:20000, 2016K504)

Op het gereduceerd kadaster uit 1848 (afb. 31) is in de zuidwestelijke hoek van het te onderzoeken terrein een huis te zien met de lange gevel langs de straatkant, en een rechthoekige achterbouw. In de zuidoostelijke hoek is een gebouw weergegeven dat iets van de straat af is gelegen, en haaks op de richting van de straat staat. Ten noorden van dit gebouw ligt nog een klein vierkant gebouwtje. Achter deze gebouwen is een open ruimte, helemaal in het noorden liggen grasland en bomen.

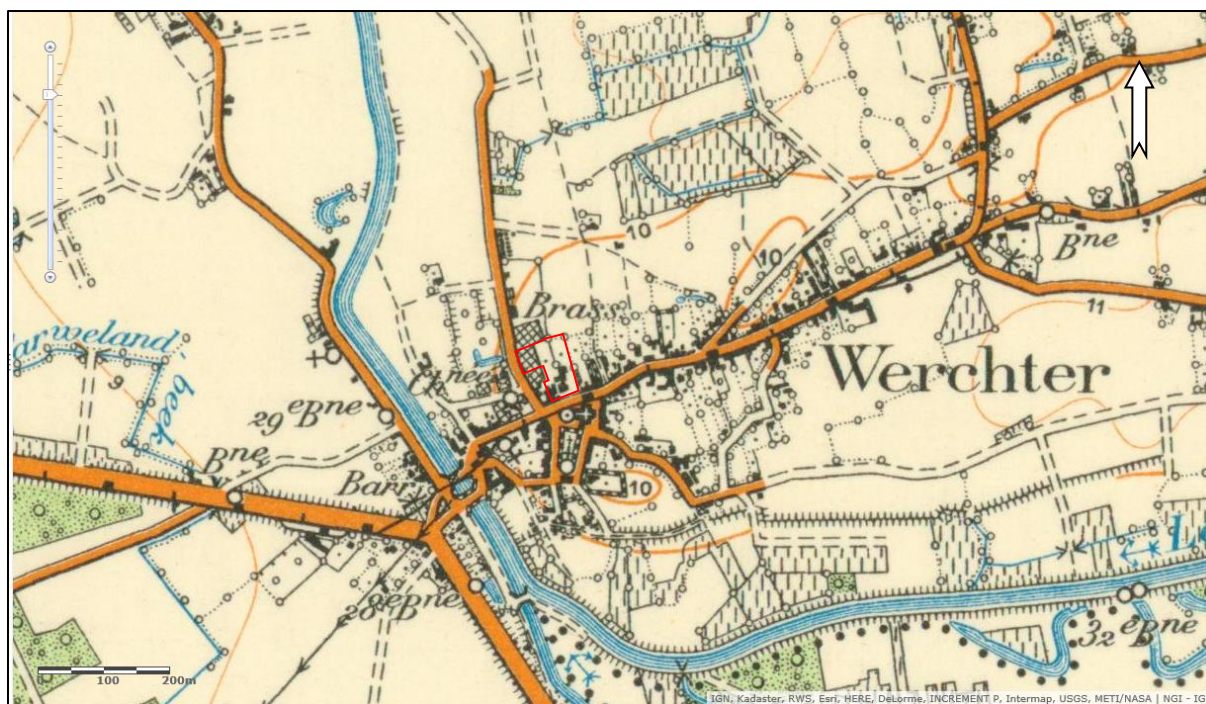

Afb. 32: Topografische kaart uit 1873 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (Cartesius, dd.28/11/2016, digitaal plan, aanmaatschaal 1:20 000, 2016K504).

Afb. 33: Topografische kaart uit 1904 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (Cartesius, dd.28/11/2016, digitaal plan, aanmaatschaal 1:20 000, 2016K504).

Op de topografische kaarten van 1873 en 1904 (afb. 32 en 33) is voor het eigenlijk onderzoeksgebied nog steeds dezelfde situatie te zien. De omgrachte pastorij aan de overzijde van de Beverlaak, ten noordwesten van het onderzoeksgebied is echter niet meer weergegeven op de kaart van 1904. Op de topografische kaart van 1939 (afb. 34) zijn voor het eerst de bierkelders van Brouwerij Van Roost ('Brass. – cfr. *infra*.') weergegeven ten oosten van de huidige Beverlaak. De omvang komt overeen met die van het huidige gebouwen. Links vooraan staat nog steeds een gebouw langsheen de straat, het huis rechts vooraan is een paar meter van de straat verwijderd.

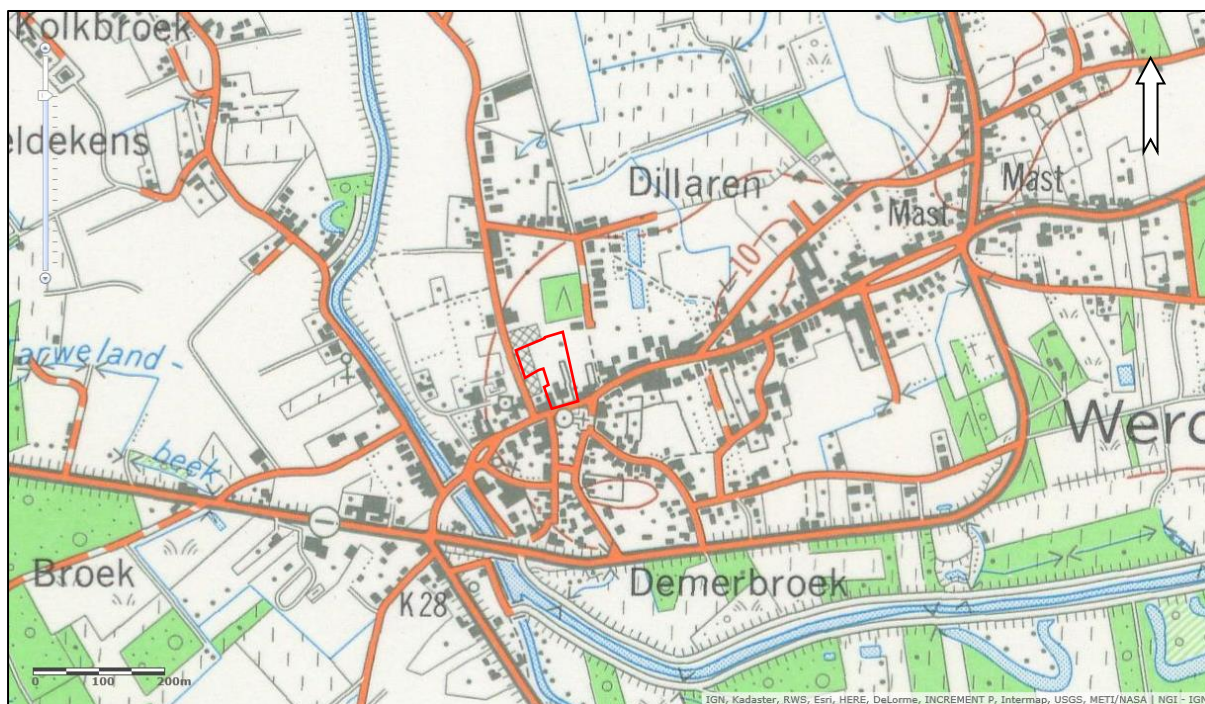

Afb. 34: Topografische kaart uit 1939 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). (Cartesius, dd.28/11/2016, digitaal plan, aanmaakschaal 1:20 000, 2015K504).

De kaarten van 1969 en 1981 (afb. 35 en 36) geven een identieke situatie weer. In het noordwesten van het onderzoeksgebied zijn de bierkelders van de brouwerij (geruite arcering) gelegen. In het zuidwesten staat een gebouw langsheen de straat, in het zuidoosten is een gebouw ingetekend dat iets van de straat afligt en een achterbouw heeft. De rest is onbebouwd.

Afb. 35: Topografische kaart uit 1969 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). (Cartesius, dd.28/11/2016, digitaal plan, aanmaakschaal 1:25 000, 2016K504).

Afb. 36: Topografische kaart uit 1981 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) (Cartesius, dd.28/11/2016, digitaal plan, aanmaakschaal 1:20 000, 2016K504).

2.3.3 Brouwerij De Palmboom (Jack-Op)³²

In 1869 startte Felix Van Roost met een industriële brouwerij in het centrum van Werchter. Zijn voorouders waren reeds gevestigd in een boerderij-brouwerij aan de Dijle. Felix was 27 jaar oud toen hij zijn boerderij-brouwerij omvormde tot een industriële brouwerij. Hij kocht de nodige gronden om het bedrijf op een grotere schaal uit te bouwen. Een aantal reeds bestaande gebouwen (bv. het gisthuis, waar de inwoners van Werchter gist konden kopen) werden in de brouwerij opgenomen. De eigenlijke brouwerij is ten westen van de huidige Beverlaak gelegen, terwijl het huidige onderzoeksgebied aan oostelijke zijde ligt. De gronden ten oosten van de huidige Beverlaak, de toenmalige Pastorijstraat, maakten op dit moment nog geen deel uit van de brouwerij.

Het bedrijf nam geleidelijk aan uitbreiding. Regelmatig werden er gronden bijgekocht en werd er bijgebouwd. Het lichtbruin bier dat er werd gebrouwen, op basis van geuze, viel geweldig in de smaak en het bedrijf groeide. Het bier heette Jack-Op. In de volksmond werd de brouwerij 'de Jack-Op brouwerij' genoemd. Het bier ging al gauw een plaats veroveren op nationaal vlak. Het werd het Leuvense studentenbier bij uitstek en Ernest Claes bejubelde het bier in zijn boeken. Gans het dorpsbeeld werd op die manier bepaald. Bierkarren, koetsen en paarden moesten voortdurend bijgekocht worden. Felix Van Roost was bijzonder fier op zijn grote paardenstal en koetshuis. De Werchterse paardenprocessie op pinkstermaandag werd een toeristische attractie, waar veel families uit de omliggende dorpen naar toe kwamen. De zaken gingen goed en er was al gauw meer ruimte nodig om het bier en de lambic te laten rijpen. Voor het eerst werden ook aan de overzijde van de Pastorijstraat gebouwen neergezet: de zogenaamde kelders (niet ondergronds). In een brief uit 1907 is er sprake van 5 kelders om bier op te slaan, in 1912 zijn er al acht kelders. Uiteindelijk zullen het er 11 worden³³.

Rond de eeuwwisseling kreeg de brouwerij de naam N.V. De Palmboom. In de eerste wereldoorlog werd Werchter twee maal verwoest door de Duitse bezetter. Eén derde van de Werchterse bevolking was op de vlucht. De Dijlebruggen werden opgeblazen. De brouwerij werd beschoten en volledig leeggeroofd door de Duitse soldaten, die er verscheidene weken verbleven. De vele paarden die de brouwerij bezat werden gestolen of opgeëist door de Duitsers. De zolders van de brouwerij moesten als depot voor de granen van de provincie Brabant dienen. De stichter van de brouwerij sloeg op de vlucht naar Nederland (Hulst) waar hij in 1916 stierf.

³² <http://www.rotselaar.be/index.aspx?SGREF=19734> en Voets, 2010.

³³ Voets 2010.

Afb. 37: Postkaart met een zicht op de brouwerij van Roost. De kaart is afgestempeld vlak na de eerste wereldoorlog (www.Delcampe.net 2016K504).

Na WO I verbeterde de kwaliteit van het Jack-Op bier terug en de productie steeg gevoelig. Op een postkaart die vlak na WO I werd afgestempeld (afb. 37), krijgen we een zicht op de brouwerij. Op de achtergrond stroomt de Dijle. Links zijn de brouwerijgebouwen te zien. Rechts van de huidige Beverlaak, op de voorgrond, zijn al enkele daken van de bierkelders te zien. Tijdens het Interbellum breidde de brouwerij haar verkooppunten nog meer uit door steeds meer huizen te kopen en in te richten als herbergen. Ondertussen waren we in de derde fase van de brouwerij gekomen : N.V. Jack-Op (1934). Net voor de Tweede Wereldoorlog stonden in één straat van amper 700 m lang, 68 woonhuizen waarvan 25 herbergen, allen eigendom van de Jack-Op .

Afb. 38: Grondplan van de brouwerij Jack-Op met de gebouwen behorende tot de brouwerij.

De brouwerij kwam WOII vrij goed door. De Jack-Op was een bier van hoge gisting en had zo al meer smaak dan de pilsbieren van de andere brouwerijen. Omdat ze zoveel eigen herbergen had verkocht het bier nog vrij goed. Na tweede wereldoorlog kreeg de brouwerij het echter moeilijk. Hieraan lagen familietwisten over de zeggenschap van de brouwerij aan de oorsprong. De clan Van Roost raakte verdeeld, intriges en omkoperij waren schering en inslag. De brouwerij kwam in 1953 in liquidatie en werd in 1954 overgenomen door Brouwerij Caulier uit Ghlin. In 1968 stopte men met brouwen. Een deel van de gebouwen werd verder gebruikt als depot. De brouwerij uit Wallonië ging echter ook failliet. Het depot in Werchter werd definitief gesloten in 1970. Dit was het einde van de brouwerij Jack-Op.

Op een luchtfoto van de kerk uit de jaren 1970 (afb. 39) zijn op de achtergrond nog de bierkelders van de brouwerij te zien (links). Waar nu een braakliggend stuk grond is, staan twee woonhuizen met achterbouw langsheen de straat. Het huis rechts achter de kerktoeren is Huis De Wit, de voormalige woning van Felix Van Roost. Centraal op het terrein (links van de kerktoeren), op de plaats waar zich nu garageboxen bevinden, is enkel tuin te zien.

Het gemeentebestuur van Rotselaar bouwde in 2001 de vroegere elektriciteitscentrale en smidse van de brouwerij om tot het "Cultuurcentrum Jack-Op". Het is nu een gemeenschapscentrum dat gebruikt wordt voor concerten, toneelvoorstellingen en andere tentoonstellingen. Het brouwerijgebouw werd gerenoveerd als loftcomplex. In de industriële gebouwen is Stageco gevestigd.

De bierkelders op het onderzoeksterrein zelf zijn in gebruik als opslagruimte. Het woonhuis wordt nog steeds bewoond, de achterbouw is opgedeeld in appartementen.

Afb.39: Luchtfoto van de kerk van Werchter uit de jaren 1970. Op de achtergrond links de bierkelders van de voormalige brouwerij ten oosten van de Beverlaak. Rechts van de toren is het Huis De Wit te zien (www.delcampe.net, 2016K504).

2.4 Archeologische situering van het onderzoeksgebied

Afb. 40: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van de omliggende vindplaatsen (lichtblauw) en het onderzoeksterrein (rood).

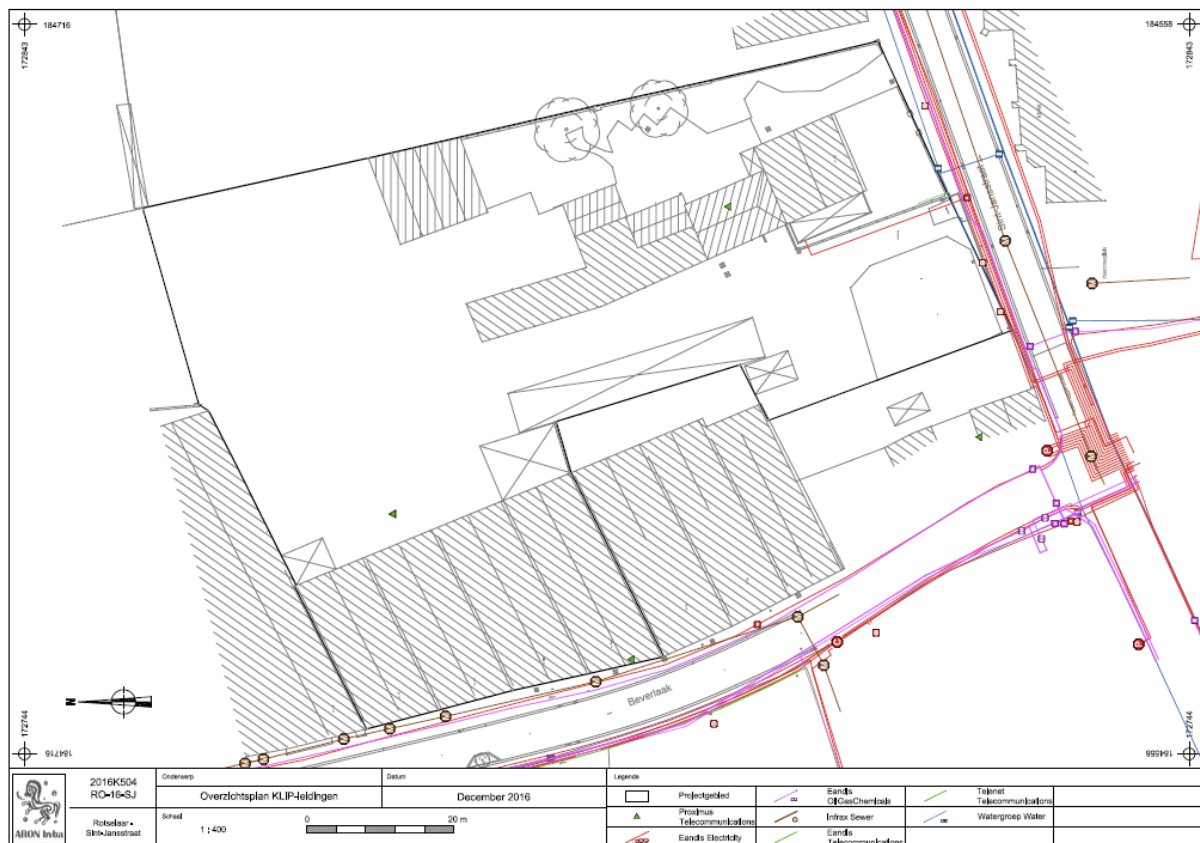
In het onderzoeksgebied zelf werden nog geen archeologische vondsten of sites aangetroffen (afb. 40). Alle sites in de omgeving dateren uit de middeleeuwen of erna:

- Cai-nr. 158978, ten noordwesten van het onderzoeksgebied: Verdwenen omgrachte pastorie, te zien op historische kaarten (oudste kaart waarop deze is weergegeven komt uit het *Kaartboek van de abdij van Park* uit 1656)
- Cai-nr. 2470, vlak ten zuiden van het onderzoeksgebied: kerk van Sint-Jan de Doper. Laatmiddeleeuws, vermoedelijk met nog oudere restanten gezien Werchter al in 1146 wordt vermeld. Rond de kerk lag het kerkhof met een schans.
- Cai-nr. 1200, 200 m ten oosten van het onderzoeksgebied: omgrachte structuur die op diverse historische kaarten staat aangegeven. Mogelijk castrale motte.
- Cai-nr. 159034, 200 m ten zuidwesten van het onderzoeksgebied: Redoute van Werchter. Deze is te weergegeven op de afbeelding van Werchter in het *Kaartboek van de abdij van Park* uit 1656.
- Cai-nr. 2471, 300 m ten westen van het onderzoeksgebied, aan de overkant van de Dijle: Schipperskappelleke uit de 17de eeuw.
- Cai-nr. 3309, 300 m ten zuiden van het onderzoeksgebied. Lanspunt in brons uit de volle middeleeuwen³⁴.

Verder zijn in de wijdere omgeving van het onderzoeksgebied nog geen sites gekend. Andere sites in de omgeving liggen meer dan 1,2 kilometer afstand van het onderzoeksgebied verwijderd.

³⁴ Caes W. 1982: Werchter (Bt): lanspunt, *Archeologie* 2, 95

2.5 Gaafheid van het terrein: gekende verstorings

Afb. 41: Overzicht gekende nutsleidingen op het onderzoeksterrein (KLIP).

Bij het Kabel- en Leidingen Informatie Portaal (KLIP) werd informatie opgevraagd over de in het plangebied aanwezige nutsleidingen (afb. 41, bijlage 4). Hieruit blijkt dat de meeste leidingen en kabels vlak langs de Beverlaak en de Sint-Jansstraat liggen, en dus geen deel uitmaken van het onderzoeksgebied. Er vertrekt enkel een elektriciteitsleiding van aan de Sint-Jansstraat naar de westelijke zijde van Huis De Wit. De diepte en breedte van de sleuven waarin deze leidingen werden gelegd is, is niet bekend.

Hierbij moet ook vermeld worden dat er volgens de initiatiefnemer zeker nog andere leidingen en kabels door het te onderzoeken terrein lopen, die zeker nog in gebruik zijn, maar waarvan de exacte ligging of diepte niet gekend is. Ten westen van de achterbouw van Huis De Wit bevinden zich ook nog twee ondergrondse stookolietanks van 5000 l en een waterput.

2.6 Onderzoeksvragen

Wat zijn de gekende archeologische gegevens in het projectgebied?

Voor het onderzoeksgebied zelf zijn geen gegevens bekend. In de CAI zijn in de omgeving van het onderzoeksgebied (<300 m) zijn enkel sites uit de nieuw(st)e tijd gekarteerd. Sites in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op meer dan 1,2 km afstand.

Welke informatie geven de gekende historische en iconografische gegevens van het projectgebied?

Op de oudst bekende afbeelding van Werchter en op het prekadastraal plan van Werchter uit de *Albums de Cröy* (eind 16de / begin 17de eeuw) is al bebouwing weergegeven in zuiden van het onderzoeksgebied, langsheen de straat. Op alle recentere kaarten blijft vervolgens bebouwing in het zuiden van het onderzoeksgebied aanwezig, tot op ca. 30 m vanaf de straat. Het noordelijk deel van het projectgebied blijft steeds onbebouwd, tot op de topografische kaart van 1939. Op deze kaart zijn voor het eerst de voormalige bierkelders van brouwerij De Palmboom / Jack-op aan oostelijke zijde van de Beverlaak weergegeven. Deze brouwerij werd in 1869 opgericht door Felix Van Roost, aan de overzijde van de Beverlaak. Vóór de bouw van deze bierkelders is het centrale en noordelijke deel van het onderzoeksterrein altijd onbebouwd op historische kaarten. Het wordt weergegeven als grasland met bomen of als weiland met hagen errond.

Hoe is de evolutie van de historische bebouwing van het terrein?

Op de oudst bekende afbeelding van Werchter en op het prekadastraal plan van Werchter uit de *Albums de Cröy* (eind 16de / begin 17de eeuw) is al bebouwing weergegeven in zuiden van het onderzoeksgebied, langsheen de huidige Sint-Jansstraat. Het gaat op dit moment al om een gebouw in baksteen, dat met de korte zijde naar de straatkant gericht is. Ten oosten ervan, iets verder van de straat af, staat nog een kleiner gebouw. Op alle recentere kaarten blijft vervolgens bebouwing in het zuiden van het onderzoeksgebied aanwezig.

Op de kaart van Werchter uit 1656 uit het *Kaartboek van de abdij van Park* is bebouwing weergegeven tegenover de kerk, aan noordelijke zijde van de hoofdstraat, ongeveer op de locatie van het huidige onderzoeksgebied. Voor zover uit deze kaart kan afgeleid worden, gaat het om een woonhuis.

Op de kaart uit 1749 van Haacht met de *campementen van Marcechal de Saxe* uit de Oostenrijkse Successieoorlog midden achttiende eeuw, is Werchter als een versterkte vesting weergegeven. Deze kaart geeft bebouwing weer binnen het huidige onderzoeksgebied. De aard of de precieze omvang van deze bebouwing valt echter niet uit deze kaart af te leiden, gezien de bebouwing binnen de omwalling als een rood vlak is weergegeven.

Op de *wandkaart van Aarschot*, voor Werchter opgemaakt in 1767, is op de locatie van het onderzoeksgebied nog steeds bebouwing te zien langsheen de straat. De kaart is echter onscherp om meer details te kunnen zien.

Op de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden* uit het einde van de achttiende eeuw is ter hoogte van het onderzoeksgebied ook bebouwing weergegeven langsheen de straat, huizen met de lange kant langs de straatkant, met enkele achterbouwen.

Op zowel de *Atlas van de Buurtwegen*, de *Popp-kaart*, als op de *Carte Topographique van Vandermaelen*, kaarten die allen dateren uit de periode van het midden van de negentiende eeuw, is ongeveer dezelfde situatie waar te nemen: bebouwing binnen de eerste 30 m langsheen de huidige Sint-Jansstraat, die aan westelijke zijde tot tegen de straat is aangebouwd en aan oostelijke zijde enkele meters naar achter naar achter op het perceel gelegen is. Op de Vandermaelenkaart loopt een weg vlak langs de noordelijke grens van het projectgebied, richting de pastorij (*Presbytère*) aan de overzijde van de huidige Beverlaak.

Op het gereduceerd kadaster uit 1848 is deze situatie nauwkeuriger weergegeven. In de zuidwestelijke hoek van het te onderzoeken terrein is een huis te zien met de lange gevel langs de straatkant, en een rechthoekige achterbouw. In de zuidoostelijke hoek is een gebouw weergegeven dat iets van de straat af is gelegen, en haaks op de richting van de straat staat. Ten noorden van dit gebouw ligt nog een klein vierkant gebouwtje. Op de topografische kaarten van 1873 en 1904 is voor het onderzoeksgebied nog steeds dezelfde situatie te zien.

Op de topografische kaart van 1939 zijn voor het eerst de bierkelders van Brouwerij Van Roost ('*Brass*') weergegeven ten oosten van de huidige Beverlaak. De omvang komt overeen met die van de nog aanwezige bierkelders. Links vooraan staat nog steeds een gebouw langsheen de straat, het huis rechts vooraan is nog steeds een paar meter van de straat verwijderd.

De topografische kaarten van 1969 en 1981 geven een identieke situatie weer. In het noordwesten van het onderzoeksgebied zijn de bierkelders van de brouwerij gelegen. In het zuidwesten staat een gebouw langsheen

de straat, in het zuidoosten is een gebouw ingetekend dat iets van de straat afligt en een achterbouw heeft. De rest is onbebouwd.

Naderhand zijn nog garageboxen (centraal op het terrein) en serres (oostelijke grens) in het onderzoeksgebied gezet. Het gebouw aan de straatkant, in het zuidwesten van het onderzoeksgebied werd afgebroken.

Wat is de geschiedenis van het landgebruik van het terrein?

Het zuiden van het onderzoeksgebied, de eerste 30 m vanaf de Sint-Jansstraat is steeds als bebouwd weergegeven op alle gekende historische afbeeldingen en kaarten. Op de figuratieve prékadastrale kaart van Werchter uit de *Albums de Cröy*, opgemaakt door Pierre de Bersaques (1596-1601) zijn ten noorden van de bebouwing langsheen de huidige Sint-Jansstraat, in het noorden van het onderzoeksgebied, grasland en bomen te zien. Op de *Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris* en op de weergave van Werchter op de *wandkaart van Aarschot* is op deze locatie met hagen omzoomd grasland weergegeven. Het gereduceerd kadaster van 1848 geeft grasland met enkele bomen weer. Recentere kaarten geven geen info meer over het landgebruik.

De bodemkaart geeft matig droge zandgronden met dikke humus A-horizont weer vlak ten noorden en ten oosten van het onderzoeksgebied. Het onderzoeksgebied zelf is echter als bebouwde zone gekarteerd. Mogelijk werd in de late middeleeuwen ook met een systeem van plaggenbemesting gewerkt in het huidige onderzoeksgebied, en is ook hier nog een plaggenbodem bewaard. Dit kan betekenen dat er onder het plaggendek nog een podzolbodem bewaard kan zijn. Deze natuurlijke bodem op zandgronden is een goede indicator voor de afwezigheid van recent menselijk ingrijpen (bebouwing, verstoring, verploeging door landbouwactiviteiten, natuurbeheer of bosbeheer, of verploeging door moderne bosbouwtechnieken), en duidt op een aanzienlijke ouderdom van het loopvlak.

Wat zijn de gekende verstoringen (van de huidige verhardingen, riolering, allerhande leidingen, enz.)? Hoe diep gaan deze verstoringen en over welke oppervlakte verspreiden ze zich?

De bestaande bebouwing en begroeiing op het terrein is weergegeven op afbeelding 3. Geen van de bestaande gebouwen is onderkelderd. De voormalige bierkelders van de brouwerij (ca. 980 m²) hebben vermoedelijk sleuffunderingen, die op basis van de hoogte van de gebouwen zeker 2 m diep moeten zijn bij de dragende wanden. Ook de achterbouw van Huis De Wit (ca. 250m²) heeft vermoedelijk sleuffunderingen. De garageboxen hebben waarschijnlijk enkel een ondiepe plaatfundering. Ten westen van de achterbouw van Huis De Wit bevinden zich twee stookolietanks van 5000 l en een waterput.

Het overzichtsplan van alle gekende kabels en leidingen is terug te vinden onder afb. 41 en in bijlage 4. Er loopt enkel een elektriciteitsleiding vanaf de Sint-Jansstraat richting Huis De Wit. Daarnaast moeten volgens de initiatiefnemer zeker nog verschillende andere kabels en leidingen op het terrein aanwezig zijn die nog in gebruik zijn, maar waarvan de exacte locatie niet gekend is. Deze moeten zich bevinden tussen het woonhuis en de serres, en tussen het woonhuis en de bierkelders.

Wat is de impact van de geplande werken?

In het projectgebied wordt een appartementencomplex, met mogelijk enkele commerciële ruimtes opgetrokken. (afb.4 en bijlage 5). Een groot deel van het terrein zal worden voorzien van een ondergrondse parking (afb. 5 en bijlage 6). Alle bestaande gebouwen, garageboxen en serres in het onderzoeksgebied zullen worden gesloopt met uitzondering van de woning van Felix Van Roost aan de Sint-Jansstraat (Huis De Wit). Deze ligt in de zuidoostelijke hoek van het onderzoeksgebied (nr. 15). Op de bouw van appartementen en mogelijke commerciële ruimtes centraal op het terrein en aan de noordzijde ervan, wordt hier niet dieper ingegaan, gezien ze zich boven de ondergrondse parking zullen bevinden.

De ondergrondse parking zal een oppervlakte van ongeveer 4000m² in beslag nemen. Het gaat om de percelen 305e, 308k, 309k2, 309l2, 309m2 en het noordelijke gedeelte van perceel 306n. Enkel aan de zijde van de Sint-

Jansstraat wordt niet onderkelderd. De parking zal machinaal worden uitgegraven tot op een niveau van ca. -4,5 m beneden het laagste punt van het terrein (ca. 10,5 m TAW). Er zal gebruik worden gemaakt van een plaatfundering. Voor deze uitgravingen zal eerst een wand van secanspalen moeten worden voorzien. Enkel aan de oostelijke zijde van het terrein is vermoedelijk geen palenwand nodig. Er zal droogzuiging nodig zijn, gezien de hoge watertafel.

De voormalige directeurswoning aan de Sint-Jansstraat (Huis De Wit) wordt niet gesloopt. Enkel de achterbouw van het huis zal verdwijnen. Deze is niet onderkelderd, en naast het verwijderen van de ondergrondse massieven zal hier geen bodemingreep plaatsvinden. Aan westelijke zijde van het achterhuis liggen twee ondergrondse stookolietanks van 5000l. Die worden verwijderd. De openingen worden aangevuld met grond van de uitgravingswerken. Rondom het voorhuis zullen geen bodemingrepen plaatsvinden. Deze oppervlakte bedraagt ongeveer 700m².

Voor de bouw van de appartementen ten westen van Huis De Wit zal het bodemarchief over een oppervlakte van ca. 204 m² verstoord worden tot op een diepte van 1 m (inclusief leidingen, isolatie). Er wordt een plaatfundering gebruikt.

De exacte ligging en diepte van de rioleringen is nog niet gekend. In de groenzones rond Huis De Wit en rond het appartementsblok aan de Sint-Jansstraat wordt de bovenste laag (ca. 30 cm) afgegraven en aangevuld met teelaarde.

Uit bovenstaande info kan worden besloten dat enkel ter hoogte van Huis De Wit en de tuin van dit huis geen bodemingrepen zullen plaatsvinden. De rest van het bodemarchief (ca. 5100m²) zal verstoord worden. Ter hoogte van de ondergrondse parking zal alles verstoord worden tot op een diepte van ca. 4,5 m onder 10,2 m TAW. Ter hoogte van de appartementen aan de Sint-Jansstraat reikt de verstoring ca. 1 m diep. Enkel in de zones met groenaanleg zal de verstoring beperkt blijven tot ca. 30 cm onder het huidige maaiveld.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande en gekende bronnen m.b.t. het archeologische potentieel van het terrein?

Voor het onderzoeksgebied zelf zijn geen gegevens bekend in de Centraal Archeologische Inventaris. In de CAI staan in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied (<300 m) zijn enkel sites uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd gekarteerd. Andere sites in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich op al meer dan 1,2 km afstand.

Historische kaarten en plannen geven wel aan dat onderzoeksgebied, of althans het zuidelijke deel ervan langsheen de straat, continu bebouwd was vanaf het einde van de 16de – begin 17de eeuw. Het centrale en noordelijke gedeelte werd pas (gedeeltelijk) bebouwd in de 20ste eeuw, wat maakt dat het bodemarchief hier in de niet bebouwde gedeelten nog relatief goed bewaard kan zijn.

Bovendien is er vlak ten oosten en ten noorden van het onderzoeksgebied op de bodemkaart sprake van plaggengronden. Dit systeem van bemesting, waarbij met stalmest doordrenkte plaggen, graszoden of bosstrooisel op de akkers werden gevoerd om zandige gronden vruchtbaarder te maken, werd toegepast vanaf de late middeleeuwen. Zo werd de humuslaag van deze bodems geleidelijk aan aangedikt. Als deze bodems ook in het onderzoeksgebied aanwezig zijn, dat nu op de bodemkaart als bebouwd gebied staat gekarteerd, kunnen oudere archeologische sporen die afgedekt zijn door deze dikke humushorizont aldus bewaard zijn gebleven.

Op basis van bovenstaande elementen wordt het potentieel op aanwezigheid van archeologische waarden binnen het projectgebied vanaf de late middeleeuwen als hoog ingeschat. Gezien het dorp Werchter al vermeld wordt in de twaalfde eeuw, is de kans groot dat ook al in de late middeleeuwen bewoning in het onderzoeksgebied, dat tenslotte in de kern van het dorp ligt, aanwezig was. Bovendien wijst het voorkomen van een plaggenbodem in de omgeving erop dat dit gebied al in cultuur gebracht werd in de late middeleeuwen. Vanaf de zestiende eeuw is er steeds sprake geweest van bebouwing in het gebied.

De kans op het aantreffen van Romeinse sites of sites uit de late ijzertijd is eerder laag te noemen. Er worden geen sites vermeld in de CAI in de onmiddellijke of wijdere omgeving, al kan dit liggen aan het feit dat er nog geen archeologisch onderzoek of veldkartering werd gedaan in dit gebied. De gronden van het noordelijke Hageland moeten echter veel minder interessant zijn geweest dan de vruchtbare leem van Haspengouw en het Brabants plateau. De zandgronden in het onderzoeksgebied, met een leemfractie van minder dan 20 %, moeten weinig aantrekkelijk geweest zijn, als er op slechts enkele kilometers afstand veel vruchtbaardere gronden te vinden waren.

Op zich is het onderzoeksgebied topografisch wel gunstig gelegen voor prehistorische aanwezigheid, op iets hoger gelegen zandige en vrij droge gronden, die net buiten de alluviale vlakte van de Dijle gelegen waren, met water in de onmiddellijke nabijheid. Maar aangezien het onderzoeksgebied in bebouwd gebied ligt, is de kans dat er nog prehistorie aangetroffen wordt, erg klein en wordt de potentie op prehistorie dan ook laag ingeschat. Er werden tot nu toe nog geen prehistorische sites in de nabije of veel wijdere omgeving van het onderzoeksgebied aangetroffen.

In tabel 1 wordt op basis van de reeds gekende informatie voor het onderzoeksgebied en zijn omgeving een verwachting voorgesteld voor een bepaalde periode. Wanneer als verwachting hoog staat aangegeven is er voor het onderzoeksgebied zelf of voor de directe omgeving (archeologische) informatie beschikbaar die aangeeft dat een hoge mate van zekerheid archeologische spoorcomplexen uit de betreffende periode binnen het projectgebied kunnen verwacht worden. Wanneer de verwachting met matig staat aangegeven, doen zich in de directe of verdere omgeving spoorcomplexen of vondsten voor die zich onder vergelijkbare condities ook binnen het onderzoeksgebied zouden kunnen voordoen of kan op basis van het bureauonderzoek besloten worden dat gunstige omstandigheden voorkomen voor menselijke aanwezigheid in een bepaalde periode. Wanneer als verwachting laag wordt aangegeven, zijn er geen gegevens uit de directe of verdere omgeving voorhanden die een voorspellende factor zouden kunnen zijn voor het onderzoeksgebied of kan op basis van het bureauonderzoek besloten worden dat er geen gunstige omstandigheden voorkomen voor het aantreffen van sites uit een bepaalde periode. Het voorkomen van archeologische spoorcomplexen kan tenzij in omschreven gevallen nooit uitgesloten worden. Wanneer een verwachting voor een bepaalde periode niet van toepassing is, wordt dit omschreven in de tabel.

Periode	Verwachting onderzoeksgebied
steentijd	
• paleolithicum (1.300.000 – 12.000 BP)	Laag
• mesolithicum (10.000 BP – 4.000 v. Chr.)	Laag
• neolithicum (5.250 – 2.000 v. Chr.)	Laag
metaaltijden	
• bronstijd (2.000 – 800 v. Chr.)	Laag
• ijzertijd (800 – 57 v. Chr.)	Laag
Romeinse tijd	
• Vroeg-Romeinse tijd (57 v. Chr. – 69 n. Chr.)	Laag
• Midden-Romeinse tijd (69 – 284 n. Chr.)	Laag
• Laat-Romeinse tijd (284 – 406 n. Chr.)	Laag
middeleeuwen	
• vroege middeleeuwen (406 – 900 n. Chr.)	Laag
• volle middeleeuwen (900 – 1.200 n. Chr.)	Matig
• late middeleeuwen (1.200 – 1.500 n. Chr.)	Hoog
nieuwe tijd	
• 16 ^{de} eeuw	Hoog
• 17 ^{de} eeuw	Hoog
• 18 ^{de} eeuw	Hoog
nieuwste tijd	
• 19 ^{de} eeuw	Hoog
• 20 ^{ste} eeuw	Hoog
• 21 ^{ste} eeuw	Hoog

TABEL 1: Archeologische verwachting per periode voor het onderzoeksgebied.

Is verder aanvullend vooronderzoek noodzakelijk? Indien ja, motiveer de keuze van de te gebruiken methode.

Ja. Het bureauonderzoek heeft immers geen elementen opgeleverd die erop wijzen dat op het terrein geen archeologische sites kunnen voorkomen of dat deze niet verstoord zullen worden. Op basis van de archeologische verwachtingen voor het onderzoeksgebied wordt geopteerd voor een onderzoek met proefsleuven (zie DEEL 3: Programma van maatregelen).

3. Samenvattingen

3.1 Samenvatting voor gespecialiseerd publiek

De initiatiefnemer plant de bouw van een appartementencomplex met ondergrondse parkeergarage aan de Sint-Jansstraat te Rotselaar. Hierbij zal het bodemarchief over zo goed als het volledige onderzoeksgebied verstoord worden (uitzondering: zone rondom Huis De Wit).

Het onderzoeksterrein situeert zich in de dorpskern van Werchter, vlak ten noorden van de Sint-Jan De Doperkerk.

Het terrein heeft een oppervlakte van ca. 5800m² en is kadastraal gekend als Rotselaar, 2de afdeling Werchter, sectie E, 305e, 306n, 308k, 309k2, 309l2, 309m2, 309n2. Het wordt begrensd door de Sint-Jansstraat in het zuiden en de Beverlaak in het westen. Ten noorden en ten oosten van het projectgebied zijn bebouwing en tuinen gelegen. Op het terrein zelf zijn momenteel oude bierkelders van de brouwerij Van Roost aanwezig, de directeurswoning van de brouwerij (Huis De Wit), serres, stallingen, garageboxen, beplanting en met grind opgehoogde en verharde stroken. De bestaande gebouwen zullen worden afgebroken, de verharde stroken opgebroken, de beplanting verwijderd.

Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II geeft voor de omgeving van het onderzoeksgebied slechts kleine hoogteverschillen aan. De Demer en de Dijle stromen op een hoogte van rond de 8 m TAW. Werchter zelf ligt op een lage verhevenheid in het landschap waarvan de hoogte tussen de 10 en 12 m schommelt. Ten zuiden, noorden en ten oosten van deze rug schommelt de hoogte TAW rond de 9 m. Het hoogteprofiel van noord naar zuid door het onderzoeksterrein toont geen noemenswaardige hoogteverschillen. De hoogtes schommelen tussen 10.6 m TAW in het noorden en 12.0 m TAW langsheen de Sint-Jansstraat.

Het plangebied is gelegen in het Hageland tussen de *Grote Laak* (900 m ten noordoosten), de *Demer* (450 m ten zuiden) en de *Dijle* (200 m ten westen van onderzoeksgebied). De *Demer* en de *Dijle* vloeien samen op ca. 300 m ten zuiden van het terrein.

Op de Tertiair geologische kaart is in het onderzoeksgebied zelf de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* gekarteerd. Op enkele honderden meters ten zuidwesten van het terrein dagzoomt de *Formatie van Maldegem*, met het zandige *Lid van Onderdale* en daaronder het kleiige *Lid van Urzel*. In een boring die vlak ten oosten van het onderzoeksgebied werd gezet, werd de *Formatie van Sint-Huibrechts-Hern* echter niet vastgesteld. Onder het Quartair wordt daar direct het *Lid van Onderdale* gekarteerd.

Het Quartair pakket in het onderzoeksgebied is ca. 10 m dik. In het onderzoeksgebied zelf dagzomen eolische afzettingen: de *Formatie van Gent*. Daaronder bevindt zich de *Formatie van Zemst*. Het onderzoeksgebied ligt vlak op de rand met de fluviatiele afzettingen van de Dijle die door deze rivier nog op de *Formatie van Gent* werden afgezet.

De bodemkaart geeft het onderzoeksgebied als bebouwde zone weer. Vlak ten noorden en ten oosten van het terrein zijn echter plaggenbodems aanwezig (Zcm en Scm). Onmiddellijk en westen van het terrein zijn gronden zonder profielontwikkeling aanwezig (Lcp en Ldp). Het gaat om alluviale afzettingen van de Dijle.

De eerst bekende vermelding van Werchter, toen '*Werchtra*', dateert uit 1146³⁵. Werchter maakte in de 14e eeuw samen met Rotselaar en Haacht deel uit van de baronie Rotselaar, die in 1533 in handen kwam van het hertogdom Aarschot.

Op de oudst bekende afbeelding van Werchter en op het prekadastraal plan van Werchter uit de *Albums de Cröy* (eind 16de / begin 17de eeuw) is al bebouwing weergegeven in zuiden van het onderzoeksgebied, langsheen de huidige Sint-Jansstraat. Op alle recentere kaarten blijft vervolgens bebouwing in het zuiden van het onderzoeksgebied aanwezig, tot op ca. 30 m vanaf de straat. Het noordelijk en centrale deel van het projectgebied blijft steeds onbebouwd, tot op de topografische kaart van 1939. Op deze kaart zijn voor het eerst de bierkelders van brouwerij De Palmboom / Jack-op aan oostelijke zijde van de Beverlaak weergegeven. Deze brouwerij werd in 1869 opgericht door Felix Van Roost, aan de overzijde van de Beverlaak. Vóór de bouw van deze bierkelders is het centrale en noordelijke deel van het onderzoeksterrein altijd onbebouwd op historische kaarten. Het noordelijk gedeelte wordt weergegeven als grasland met bomen of als weiland met hagen errond.

In het onderzoeksgebied zelf werden volgens de databank van de CAI nog geen archeologische vondsten of sites aangetroffen. Alle sites in de directe omgeving dateren uit de middeleeuwen of erna. Verder zijn in de wijdere omgeving van het onderzoeksgebied nog geen sites gekend. Andere sites in de omgeving liggen meer dan 1,2 kilometer afstand van het onderzoeksgebied verwijderd.

Het onderzoeksgebied is momenteel bebouwd, verhard of beplant. Er zijn geen kelders aanwezig. Op de plaats waar bebouwing aanwezig is, zal de bodem vermoedelijk volledig verstoord zijn. Met uitzondering van één elektriciteitsleiding die van de Sint-Jansstraat naar Huis De Wit loopt, is de ligging van andere kabels en leidingen niet gekend, hoewel ze er zeker zijn. Ten westen de achterbouw van Huis De Wit liggen een waterput en twee stookolietanks van 5000 l.

Op basis van het bureauonderzoek kan besloten worden dat het projectgebied in een zone met hoge densiteit aan bebouwing in het verleden ligt op een gunstige plaats voor menselijke bewoning / aanwezigheid in het verleden, gezien de topografische ligging nabij open water op een iets hoger gelegen zandige rug. De mogelijke aanwezigheid van een plaggenbodem, bodems die vanaf de late middeleeuwen ontstaan zijn ten gevolge van een specifieke bemestingstechniek, kan gunstig zijn voor de bewaring van aanwezige archeologische sites, gezien bij het toepassen van de techniek de oorspronkelijk bodem afgedekt werd. Hierdoor hebben latere ingrepen in de bodem een minder grote impact gehad op het aanwezige archeologische archief.

Het potentieel op aanwezigheid van archeologische waarden binnen het projectgebied wordt dan ook als hoog ingeschat. Vooral de kans op het aantreffen van bodemsporen uit de late middeleeuwen tot de nieuwste tijd, is reëel. Er wordt dan ook een vervolgonderzoek geadviseerd in de vorm van een vooronderzoek met in de vorm van een vooronderzoek met ingreep in de bodem, m.n. een onderzoek met proefsleuven / proefputten.

3.2 Samenvatting voor niet-gespecialiseerd publiek

De initiatiefnemer plant de bouw van een appartementencomplex met ondergrondse parkeergarage aan de Sint-Jansstraat te Rotselaar. Hierbij zal het bodemarchief over zo goed als het volledige onderzoeksgebied verstoord worden (uitzondering: zone rondom Huis De Wit).

Het onderzoeksterrein situeert zich in de dorpskern van Werchter, vlak ten noorden van de Sint-Jan De Doperkerk.

Het terrein heeft een oppervlakte van ca. 5800m² en is kadastraal gekend als Rotselaar, 2de afdeling Werchter, sectie E, 305e, 306n, 308k, 309k2, 309l2, 309m2, 309n2. Het wordt begrensd door de Sint-Jansstraat in het zuiden en de Beverlaak in het westen. Ten noorden en ten oosten van het projectgebied zijn bebouwing en tuinen gelegen. Op het terrein zelf zijn momenteel oude bierkelders van de brouwerij Van Roost aanwezig, de directeurswoning van de brouwerij (Huis De Wit), serres, stallingen, garageboxen, beplanting en met grind

³⁵ Digitale uitgave van het Toponymisch woordenboek van Maurits Gysseling:
<http://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=werchter&field=lem>

opgehoogde en verharde stroken. De bestaande gebouwen zullen worden afgebroken, de verharde stroken opgebroken, de beplanting verwijderd.

Het plangebied is gelegen in het Hageland tussen de *Grote Laak* (900 m ten noordoosten), de *Demer* (450 m ten zuiden) en de *Dijle* (200 m ten westen van onderzoeksgebied). De *Demer* en de *Dijle* vloeien samen op ca. 300 m ten zuiden van het terrein.

Op het terrein en in de directe omgeving ervan zijn slechts kleine hoogteverschillen. De Demer en de Dijle stromen op een hoogte van rond de 8 m TAW. Werchter zelf ligt op een lage verhevenheid in het landschap waarvan de hoogte tussen de 10 en 12 m schommelt. Ten zuiden, noorden en ten oosten van deze rug schommelt de hoogte TAW rond de 9 m. Het onderzoeksterrein zelf helt licht af in noordelijke richting.

De bodemkaart geeft het onderzoeksgebied als bebouwde zone weer. Vlak ten noorden en ten oosten van het terrein zijn echter plaggenbodems aanwezig, kunstmatig opgehoogde bodems ten gevolge van intensieve bemesting vanaf de late middeleeuwen. Onmiddellijk en westen van het terrein zijn afzettingen van de Dijle aanwezig.

De eerst bekende vermelding van Werchter, toen '*Werchtra*', dateert uit 1146³⁶. Werchter maakte in de 14e eeuw samen met Rotselaar en Haacht deel uit van de baronie Rotselaar, die in 1533 in handen kwam van het hertogdom Aarschot.

Op de oudst bekende afbeelding van Werchter en op het prekadastraal plan van Werchter uit de *Albums de Cröy* (eind 16de / begin 17de eeuw) is al bebouwing weergegeven in zuiden van het onderzoeksgebied, langsheen de huidige Sint-Jansstraat. Op alle recentere kaarten blijft vervolgens bebouwing in het zuiden van het onderzoeksgebied aanwezig, tot op ca. 30 m vanaf de straat. Het noordelijk en centrale deel van het projectgebied blijft steeds onbebouwd, tot op de topografische kaart van 1939. Op deze kaart zijn voor het eerst de bierkelders van brouwerij De Palmboom / Jack-op aan oostelijke zijde van de Beverlaak weergegeven. Deze brouwerij werd in 1869 opgericht door Felix Van Roost, aan de overzijde van de Beverlaak. Vóór de bouw van deze bierkelders is het centrale en noordelijke deel van het onderzoeksterrein altijd onbebouwd op historische kaarten. Het noordelijk gedeelte wordt weergegeven als grasland met bomen of als weiland met hagen errond.

In het onderzoeksgebied zelf werden nog geen archeologische vondsten of sites aangetroffen. Alle sites in de directe omgeving dateren uit de middeleeuwen of erna. Verder zijn in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied nog geen sites gekend. Andere sites in de omgeving liggen meer dan 1,2 kilometer afstand van het onderzoeksgebied verwijderd.

Op basis van het bureauonderzoek kan besloten worden dat het projectgebied in een zone met hoge dichtheid aan bebouwing in het verleden ligt, op een gunstige plaats voor menselijke bewoning / aanwezigheid in het verleden, gezien de topografische ligging nabij open water op een iets hoger gelegen zandige rug. De mogelijke aanwezigheid van een plaggenbodem, bodems die vanaf de late middeleeuwen ontstaan zijn ten gevolge van een specifieke bemestingstechniek, kan gunstig zijn voor de aanwezigheid van archeologische sites, gezien bij het toepassen van de techniek de oorspronkelijk bodem afgedekt werd. Hierdoor hebben latere ingrepen in de bodem een minder grote impact gehad op het aanwezige archeologische archief.

Het potentieel op aanwezigheid van archeologische waarden binnen het projectgebied wordt dan ook als hoog ingeschat. Vooral de kans op het aantreffen van bodemsporen uit de late middeleeuwen tot de nieuwste tijd, is hoog. Er wordt dan ook een vervolgonderzoek geadviseerd in de vorm van een vooronderzoek met in de vorm van een vooronderzoek met ingreep in de bodem, m.n. een onderzoek met proefsleuven / proefputten.

³⁶ Digitale uitgave van het Toponymisch woordenboek van Maurits Gysseling:
<http://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=werchter&field=lem>

Bibliografie

CGP: Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 1.0.

ABO, 2016, *Oriënterend Bodemonderzoek*, DMI Vastgoed, Sint-Jansstraat 15, 3118 Werchter.

Baeyens L. 1960: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Rotselaar 74 E*.

Bogemans F. & M. Van Molle, 2007: *Toelichting bij de Quartair geologische kaart, kaartblad 24 Aarschot*.

Caes W., 1982: Werchter (Bt): lanskant, *Archeologie* 2, 95.

Deeben J. & N. Arts, 2005: Van jagen op de toendra naar jagen in het bos. Laat-paleolithicum en vroeg-mesolithicum, In: : L.P. Louwe Kooijmans, P. van den Broeke, H. Fokkens & A.L. van Gijn (eds) *Nederland in de prehistorie*, p. 139-156.

Duvosquel (ed.) 1985: *Albums de Cröy. Bezittingen der Cröys in Brabant, Vlaanderen, Artesië en het Naamse. Gemeentekrediet*. Brussel.

Minnen B. 1993: *Albums de Cröy. Het hertogdom Aarschot onder Karel van Cröy (1595-1612)*. Gemeentekrediet. Brussel.

Schiltz M., Vandenberghe N. & Gullentops F., 1993: *Toelichtingen bij de Geologische Kaart van België - Vlaams Gewest, Kaartblad 24, Aarschot*.

Van Ermen E. 1998: *De wandkaarten van het hertogdom Aarschot 1759-1775 opgesteld in opdracht van de hertog van Arenberg (Cartografische bronnen voor de geschiedenis van het Vlaamse landschap)* - kaart Rotselaar 6.

Van Ermen E. , Vanhove L. & S. Van Lani, 2000: *Kaartboek van de abdij van Park 1656 (Cartografische bronnen voor de geschiedenis van het Vlaamse landschap 3)*, Brussel.

Van Ranst E. & C. Sys, 2000: *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen*, Gent.

Van Gils M. & M. De Bie, 2003: <https://oar.onroerendergoed.be/publicaties/VIOR/2/VIOR002-001.pdf>.

Voets H. 2010: Brouwerij Jack-Op.

Websites:

<http://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1024695¶m=inhoud&ref=search>

https://www.onroerendergoed.be/assets/files/content/images/Code_van_Goede_Praktijk.pdf

<http://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1023317¶m=inhoud&ref=search>

<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten>

www.onroerendergoed.be/assets/files/content/downloads/140915_LV_RWO_Brochure_regelgeving.pdf

www.onroerendergoed.be/assets/files/content/images/Code_van_Goede_Praktijk.pdf

<https://geo.onroerendergoed.be/>

<http://cai.onroenderfgoed.be>

www.cartesius.be

www.geopunt.be

www.bodemverkenner.be

Begrippenlijst Landschap, Agentschap Onroerend Erfgoed

(https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/projects/downloads/Begrippenlijst_feb2013.pdf)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/thesaurus>

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/pdf/Aarschot24Qweb.pdf>

<http://bouwstoffen.kantl.be/tw/query/?find=werchter&field=lem>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Werchter>

<http://www.rotselaar.be/index.aspx?SGREF=19734>

<http://winar.be>

<http://www.Delcampe.net>

